

: બંધારણ :

- 13.0 હેતુઓ
- 13.1 પરિચય
- 13.2 પરિભાષા
- 13.3 ઈતિહાસ અને ઉત્ક્રાંતિ
- 13.4 જરૂરિયાત અને લાભો
- 13.5 તે કેવી રીતે કાર્ય કરે છે.
 - 13.5.1 કેન્દ્રિત પ્રક્રિયા
 - 13.5.2 પ્રક્રિયા શબ્દો
 - 13.5.3 વિભાજિત પ્રક્રિયા
 - 13.5.4 સંગઠિત પ્રક્રિયા
 - 13.5.5 વ્યવસાયિક પ્રક્રિયા
- 13.6 ગ્રંથ સૂચિના ધોરણો/સિદ્ધાંતો
- 13.7 ઐતિહાસિક સંચારની ઉપયોગિતા માટેનાં સાધનો
 - 13.7.1 સામૂહિક પત્રકો
 - 13.7.2 પ્રક્રિયા સાધનો
 - 13.7.3 આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણ અને દસ્તાવેજ પહોંચાડવા માટેનાં સાધનો
 - 13.7.4 ઐતિહાસિક દસ્તાવેજનું ઓનલાઈન સર્જન અને પત્રક છાપ
- 13.8 મંડળ સેવા માટે ગ્રંથાલય
 - 13.8.1 પત્રક કાર્ડ સેવા
 - 13.8.2 CIP (પ્રકાશન-પત્રક)
 - 13.8.3 MARC વહેંચણી સેવા
 - 13.8.4 MARC સાવચેત સેવા
 - 13.8.5 પત્રકનું કોમ્પ્યુટર
 - 13.8.6 જાહેરખબર સામૂહિક પત્રક
 - 13.8.7 રાષ્ટ્રીય સામૂહિક પત્રક
 - 13.8.8 હસ્તપ્રત સંગ્રહ માટે રાષ્ટ્રીય સામૂહિક પત્રક
 - 13.8.9 નવા શ્રેણી ગ્રંથો
- 13.9 ઐતિહાસિક સંચારની મુખ્ય ઉપયોગિતા
 - 13.9.1 આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે મુખ્ય ઐતિહાસિક સંચાર
 - 13.9.2 ભારતમાં મુખ્ય ઐતિહાસિક સંચાર
- 13.10 ઉપયોગિતા સંબંધિત મુખ્ય તબક્કાઓ
 - 13.10.1 NCCP (રાષ્ટ્રીય સંગઠિત પત્રક યોજના)
 - 13.10.2 સંગઠિત પત્રક માટે કાર્યક્રમ
 - 13.10.3 જોડાયેલ સંગઠિત યોજના
 - 13.10.4 ARL ભૂતકાળની યોજના

13.11 સારાંશ

13.12 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો

13.13 ચાવીરૂપ શબ્દો

13.14 સંદર્ભો અને વિશેષ વાંચન

13.0 હેતુઓ (OBJECTIVES)

ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર ગ્રંથાલય સંચારની સાથે અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે કે જેણે પત્રકો યાંત્રિક સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખ્યા. યાંત્રિક સ્વરૂપમાં ઐતિહાસિક માહિતીની ઉપલબ્ધતામાં વધારો થતાં એક નવા વિચારનો જન્મ થયો. જેમાં સ્વરૂપના સિદ્ધાંતો માટે સામૂહિક પત્રક, ઐતિહાસિક વર્ણનો, તેની અદલાબદલી અને શબ્દભંડોળના નિયમનનો વિકાસ થયો. આ એકમ વાંચ્યા પછી તમે આ સમજી શકશો.

- ◆ ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારના ખ્યાલ, અર્થ અને ઇતિહાસની મુલવણી
- ◆ તેનાં કાર્યો અને સેવાઓ સમજી શકશો
- ◆ આવા સંચારના સાધનો અને ધોરણો વિશે વિચાર આવશે.
- ◆ રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે કાર્યરત ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર વિશે જાણશો.

13.1 પરિચય (INTRODUCTION)

પત્રક માહિતીનો વિચાર એ માહિતીઓનું પેકેટ છે કે જેનાથી સામૂહિક ઉપયોગ કેન્દ્રિત ધોરણ ઉપલબ્ધ અને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. 19મી સદીની શરૂઆતમાં શિક્ષણ અને પ્રકાશકનાં વિસ્તરણ માટે ખૂબ જ ઝડપથી વૃદ્ધિ થઈ.

ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારના જથ્થાને સભ્ય ગ્રંથાલયોમાં પડેલા ઐતિહાસિક જથ્થા સાથે આલેખી શકાય. જેમ આ ઐતિહાસિક માહિતી આધારોની સંખ્યા વધે છે તેમ તેનાં સર્જકો આ માહિતી આધારો તેના વપરાશકર્તા સહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી શકે તેની માટેની વ્યવસ્થા કરે છે અને આવી રીતે આંતર ગ્રંથાલય સંગઠનમાં વધારો થાય છે. આ ઐતિહાસિક માહિતી સંચારને જન્મ આપે છે. પ્રથમ ઐતિહાસિક માહિતી પર્યાવરણની હતી. આ માહિતી આધારો ગ્રંથાલયમાં આવતા, ગ્રંથાલયોએ તેનાં પત્રકોને યાંત્રિક સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખ્યા કે જેનાથી સૂચિ અને આદર્શ સેવાનો પ્રારંભ થયો. જેવા કે જૈવિક, સૂચિ મેડીક્સ, રાસાયણિક વગેરે. સંશોધન માહિતીઆધારો તરીકે દેખા દીધા. 1986 સુધીમાં અડધાથી વધારે માહિતી આધારો ઓનલાઈન ઉપલબ્ધ થવા માંડ્યા. આ ઉપરાંત સમયની સાથે માહિતી આધારોમાં પુસ્તકને લગતી માહિતી, સમાચારો, આંકડાઓ, સસ્તા ભાવો, વૈજ્ઞાનિક માહિતીઓ વગેરે પરિચયમાં આવ્યા. તરત જ ત્રીજા પ્રકારની માહિતી જે પૂર્ણ સ્વરૂપની માહિતી હતી તે દેખાવમાં આવી. આ એકમ આવી રીતે ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર અને આ પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ સંસ્થાઓ વિશે માહિતી આપે છે.

13.2 પરિભાષા (DEFINITION)

વિકસિત દેશોનાં ગ્રંથાલય બે પ્રકારે સૂચિકરણ કરે છે. (1) નકલ સૂચિ કે જેમાં કેન્દ્રિત માહિતી આધારો તરીકે અસ્તિત્વ ધરાવતા ઐતિહાસિક માહિતીને સામેલ કરે છે. જેવી કે OCLC અને સ્થાનિક જરૂરિયાત મુજબનું લખાણ કરે છે. (2) અસલ સૂચિ માહિતીઓ માટે નવી ઐતિહાસિક માહિતીઓ માટેની તૈયારીઓ ઉમેરે છે. જેમાં માહિતી કેન્દ્રિય માહિતીમાં ઉપલબ્ધ નથી હોતી. એ નોંધનીય બાબત છે કે જે સૂચિ અને યાંત્રિક ક્રિયા એ જુદાં ન રહી શકે તેઓ એકબીજા સાથે સંકળાયેલ છે. જેમાં દરેક ઐતિહાસિક માહિતીઆધારોને કેન્દ્રિત માહિતીઆધારોમાં વર્ગીકરણ યોજનામાંથી એક વર્ગીકરણ નંબર હોય છે. જેમ કે LC અને DDC વિષય મથાળું કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય મુજબ ચોક્કસ થયેલું હોય છે. તેવી જ રીતે ઘણી ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સેવા ઐતિહાસિક માહિતીઓ માટે યાંત્રિક સેવા પૂરી પાડે છે. વિકસિત દેશોમાં ગ્રંથાલયોમાં સ્વયં સંચાલન અને કોમ્પ્યુટરે સૂચિની અને પુસ્તક અને પુસ્તક બહારનાં સાહિત્યની ક્રિયા માટેની પદ્ધતિમાં પરિવર્તન આણ્યું છે. વિકસિત દેશોની મોટાભાગના ગ્રંથાલયો કાં તો કેન્દ્રિય યાંત્રિક સેવા ધરાવે છે. અથવા તો તે ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારનું સંગઠન છે. ગ્રંથાલયો પણ સેવા આપનાર પાસેથી યાંત્રિક પત્રક ક્રિયા માહિતી છાપેલ

પત્રકમાં ખરીદે છે. દસ્તાવેજની યાંત્રિક ક્રિયા સામાન્ય રીતે સ્વયં સંચાલિત, કેન્દ્રિત, સંગઠિત અને વ્યાપારી ધોરણે થતી હોય છે. કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે ઘણી અમેરીકાની ગ્રંથાલયોને ઐતિહાસિક માહિતીઓ વહેંચેલી છે.

ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા એ ઓનલાઈન સેવા છે કે જે સભ્ય ગ્રંથાલયોને દસ્તાવેજ યાંત્રિક ક્રિયા આવકારવાની સુવિધા આપે છે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા એક સંસ્થા છે જે કાં તો સીધી સભ્ય સંસ્થાને કાં તો સંચાર દ્વારા રાજકીય સેવા કેન્દ્રોને માહિતી આધારો અને માહિતીઓ માટે સેવા સહકાર પૂરો પાડે છે. આ સંસ્થા ગ્રંથાલયોને તેના સંગ્રહમાં પુસ્તક અને પુસ્તક વગરનાં સાહિત્યને આવકારવા યોગ્ય સેવા અને યાંત્રિક સહકાર પણ આપે છે. વિશાળ ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા જેવી કે OCLC એ સભ્ય ગ્રંથાલયો દ્વારા સર્જાયેલ પત્રક માહિતીનાં માહિતીઆધારો પૂરા પાડે છે. આ દસ્તાવેજો પત્રકની છાપણી, આંતર લાયબ્રેરી ધિરાણ અને બીજા કામો માટે જરૂરી છે.

ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર એ વિશાળ ઐતિહાસિક માહિતી આધારોનું સંગઠન ધરાવે છે. જે સભ્યો માટે ઓનલાઈન હોય છે. આ સંચાર બીજી સેવાઓ પણ પૂરી પાડે છે. જેવી કે અન્ય ગ્રંથસૂચિની માહિતીઓ, પૂર્ણ સ્ત્રોતો વગેરે. OCLC, A-G Canada Ltd, TKM અને AMICUS આ ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચારના ઉદાહરણો છે કે જે સરળતાથી ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા પૂરી પાડે છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો

(1) ગ્રંથાલય અને માહિતી સંચાર અને ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર વચ્ચે શું તફાવત છે ?

નોંધ : (1) તમારો જવાબ આપેલ જગ્યામાં લખો.

(2) આ એકમને અંતે આપેલ જવાબ સાથે તમારો જવાબ તપાસો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

13.3 ઈતિહાસ અને ઉત્ક્રાંતિ (HISTORY AND EVOLUTION)

કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય એ પ્રથમ સંસ્થા હતી કે જેણે 1901માં ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સેવાનું કામ કર્યું. તેણે કેન્દ્રિય સૂચિ કાર્ડ સેવાની શરૂઆત કરી કે જે સૂચિ ઉત્પાદન અને વહેંચણી માટે જવાબદાર હતી.

કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય એ પ્રથમ સંસ્થા હતી કે જેણે 1901માં ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સેવાનું કામ કર્યું અને કેન્દ્રિય સેવા પૂરી પાડી. આ સેવા સાથે પ્રથમ યુએસ રાષ્ટ્રીય સૂચિકોડ બહાર પાડ્યું કે જે યુકે સાથે સંગઠિત થયું અને સૈદ્ધાંતિક સૂચિકરણ તૈયારીમાં સામેલ થયું. પ્રથમ અમેરિકા પત્રક કાર્ડ 1908માં પ્રકાશિત થયો. 1950માં બ્રિટીશ રાષ્ટ્રીય ઐતિહાસિક રૂપરેખા પ્રકાશિત થઈ. બ્રિટીશ ગ્રંથાલયે પણ મર્યાદિત સંખ્યામાં ગ્રંથસૂચિ કાર્ડ સેવાની શરૂઆત કરી. OCLC ની પત્રક સેવાએ રાજકીય સંઘ જેવા કે NELINET (ન્યુ ઈંગ્લેન્ડ સંચાર), ILLINET, PENLIN (પેનસ્લેવેનિયા ગ્રંથાલય અને માહિતી સંચાર) અને SOINET (સાઉથઈસ્ટન ગ્રંથાલય સંચાર) વગેરે સેવાઓ આપતા. જ્યારે OCLC યુ.એસ.એમાં વિકસિત થયું તેવા જ સમયે પત્રક માહિતીની વહેંચણી માટે યુકે, ઓસ્ટ્રેલિયા અને કેનેડામાં બીજા સંચારો અસ્તિત્વમાં આવ્યા. 1950 સુધી અન્ય સંઘોએ ઉછીનું લેવાનું અને સંગ્રહ વહેંચણી સુવિધા આપવાનું સામૂહિક સૂચિ દ્વારા અને શ્રેણી યાદી દ્વારા ચાલું રાખ્યું હતું.

ઐતિહાસિક રીતે ગ્રંથાલય સંગઠનનું સૌથી સામાન્ય સ્વરૂપ, સામૂહિક સૂચિકરણ માહિતી વહેંચણી, સંગ્રહ, સુવિધા, સંગ્રહ વિભાગ અને સ્થાનિક, રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીયસ્તરે માનવ સ્ત્રોતોની વહેંચણીનું છે. સામુહિક પત્રક માહિતી વહેંચણીએ આંતરિક ગ્રંથાલય ધિરાણના સ્વરૂપને આવિષ્કાર આપ્યો કે જ્યાં સંગઠિત ગ્રંથાલયો અસરપરસ ઉછીના માટે સંમત થાય છે અને બીજા ગ્રંથાલયો સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરે છે.

1980 દરમ્યાન વહેંચાયેલ સૂચિકરણ માહિતીઆધારો ભૂતકાળનાં જૂના પુસ્તક કાર્યક્રમોને આધારે વિશાળ બની. કેન્દ્રિત માહિતી આધારો વિશ્વની મુખ્ય સંશોધન ગ્રંથાલયોમાં હોર્ડિંગમાં પર્દાપિત

થયા. આ સમય દરમ્યાન માહિતી પ્રદ્યોગિકીના ભાવ, વ્યક્તિગત પ્રત્યાયન સેવા એક મુદ્દો મૂક્યો કે હવે માહિતી પ્રદ્યોગિકીનાં વિશાળ અમલીકરણ માટે વિચારવું પડે. શબ્દનાં શૈક્ષણિક સમુદાયોમાં ઓનલાઈન લોક સૂચિ વ્યક્તિગત ગ્રંથાલયોમાં ઉપલબ્ધ બન્યાં. 1980 અને 1990 માં સ્ત્રોત વહેંચણીમાં ખૂબ જ રોકાણ થયું. સ્ત્રોત વહેંચણીની શરૂઆત કરવા માટે સામૂહિક સૂચિ અને કોમ્પ્યુટર દ્વારા આંતર લાયબ્રેરી ધિરાણનું બંધારણ થયું. આંતર લાયબ્રેરી ધિરાણ દ્વારા વપરાશકર્તાને અન્ય ગ્રંથાલયમાં પડેલ પુસ્તક મળી શકતું વિનંતીનાં આધારે ફેક્સ પ્રદ્યોગિકી સામયિક લેખોની વહેંચણીની ક્રિયા માટે ઉપયોગમાં આવતી.

13.4 જરૂરિયાત અને ફાયદાઓ (NEED AND BENEFITS)

સંચારનો મુખ્ય હેતુ માહિતી સ્ત્રોત વહેંચણી માટે સભ્યો વચ્ચે સંગઠન, સંયોજન અને જોડાણનો છે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર ગ્રંથાલય દસ્તાવેજ સમાવેશના ભાવ ઘટાડ્યા, અસરકારકતા વધારી અને નિષ્ણાંતો અને વપરાશકર્તાનો સમય બચાવ્યો.

ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર જુદા ગ્રંથાલયોમાંથી સૂચિ સંગ્રહ દ્વારા ઐતિહાસિક માહિતીઆધારો ક્રિયા વિસ્તારે છે. પરિણામે ગ્રંથાલયમાં કેન્દ્રિય ધોરણે રોજીંદું પુસ્તકીય અને બિનપુસ્તકીય સાહિત્યનું કામ સરળતાથી કરે છે. ગ્રંથાલયો સૂચિનાં ઓછાં ભાવ, ઉત્પાદકતામાં વધારો અને સૂચિ વહેંચણી દ્વારા સેવામાં વધારો કરે છે. ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર સભ્ય સંસ્થાઓ વચ્ચે આંતર-ગ્રંથાલય ધિરાણની સુવિધા પૂરી પાડે છે. જેના સંગઠિત ગ્રંથાલયો ઉછીનું દેવાનું અને બીન ગ્રંથાલયનું સાહિત્ય વાપરવા માટે સંમત થાય છે. આ વ્યવસ્થાપન દ્વારા સ્થાનિક સ્તરે ઉપલબ્ધ ન હોય તેવા પુસ્તકો અને લેખો ગ્રંથાલયને પ્રાપ્ત થાય છે. ફેક્સ, તાર, ટપાલ અને યાંત્રિક સંદેશા વિનંતી મોકલવા અને સાહિત્ય વહેંચણી કરવા માટે ઉપયોગી બને છે.

ઐતિહાસિક સંચાર દ્વારા સૂચિ વહેંચણી વધારે દસ્તાવેજ સર્જન માટેની સુવિધા આપે છે કે જે સભ્ય ગ્રંથાલયોનાં સામૂહિક સૂચિનું સર્જન કરે છે કે જે બધા સ્પર્ધક ગ્રંથાલયોને વપરાશ માટે પ્રાપ્ત થાય છે. પરિણામે સાહિત્યની ગુણવત્તામાં સુધારો થાય છે, અસરકારકતા વધે છે અને ગ્રંથાલયમાં વર્તમાનમાં પડેલ પુસ્તકની માહિતી મળે છે. આ ઉપરાંત તે ગ્રંથાલય સારા નિષ્ણાંતની વ્યવસ્થા ફળદ્રુપ હેતુ માટે કરી આપે છે.

13.5 તે કેવી રીતે કાર્ય કરે છે ? (HOW IT WORKS ?)

સૂચિકરણ વહેંચણી એ સિદ્ધાંત પર કાર્ય કરે છે કે ઘણા પુસ્તકો ગ્રંથાલય પાસે ઉપલબ્ધ હોય છે. તેથી ગ્રંથાલય વ્યક્તિગત પુસ્તકની સૂચિ બનાવી તેનું કારણ નવી અને દરેક કાર્ડ માટે કાર્ડ સૂચિ બનાવવી જરૂરી નથી અથવા દરેક વખત યાંત્રિક ઐતિહાસિક દસ્તાવેજો OPCA માટે નાખવા જરૂરી નથી. તેથી ગ્રંથાલય સંગઠન ભેગા મળી એક બાહ્ય સંસ્થાનું સ્થાપન કરે કે જેથી વિશાળ કેન્દ્રિત માહિતીઓની અને સૂચિ વહેંચણીની સુવિધા પ્રાપ્ત થાય. યુએસમાં OCLC આવી સૂક્ષ્મ સંસ્થા હતી. નવું પુસ્તક પ્રાપ્ત થતાં સભ્ય ગ્રંથાલય તરત લોગ-ઓન થાય, તેની યાંત્રિક છાપ કરી નાખે અને તેને દસ્તાવેજમાં મૂકી તેની સાથે નામ જોડી, સૂચીમાં મૂકી દે કે આ બુક ગ્રંથાલય ધરાવે છે. સભ્ય ગ્રંથાલય ગ્રંથાલયના સ્થાનિક પત્રક માટે કાર્ડ પણ છાપી શકે. કદાચ માહિતીમાં આ પુસ્તક ન હોય તો કેટલોગર તેનો દસ્તાવેજ બનાવે છે કે જે બીજા ગ્રંથાલયો ઉપયોગ કરી શકે. 1960 અને 1970માં સૂચિ વહેંચણી એ અસંખ્ય ગ્રંથાલયો સંચાર માટે પાયારૂપ બાબત હતી. આજે આ પ્રયત્નો તે મુખ્ય સૂચિ સેવામાં વિભાજીત પત્રક સેવા માટે વિભાજીત થાય છે. એક OCLC કોલમ્બસ ઓહિયો અને બીજો સંશોધન ગ્રંથાલય સંઘ પાલો અલ્વે કેલિફોર્નિયા દ્વારા તૈયાર થાય છે.

13.5.1 કેન્દ્રિત કાર્ય (Centralised Processing)

કેન્દ્રિત કાર્ય એ અસંખ્ય ગ્રંથાલય માટે એકત્રિત પ્રયત્ન છે. જેમાં આ સેવાઓ જેવી કે સંપાદન, યાંત્રિક ક્રિયા, ઓડિયો-દશ્ય અને બીજા સાહિત્યની અંક હેઠળ નિયમનની સુવિધા પૂરી પાડે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, બધી ક્રિયાઓનાં વર્ગીકરણ અને બીજા દ્વારા વપરાતું અને સંસ્થાઓ દ્વારા તૈયાર થતા સૂચિનો સમાવેશ કરે છે. આ ગ્રંથાલયો સામાન્ય સંસ્થા અથવા સમાન વિષયનાં રસમાં કામ કરે છે. ક્રિયા થયેલા પુસ્તકો, યાંત્રિક માહિતી સ્વરૂપમાં ક્રિયા કરી વિવિધ

ગ્રંથાલયોને મોકલાય છે. કેન્દ્રીય કાર્યાલય સંપાદન અને સાહિત્ય સભ્ય સંખ્યાને માટે જવાબદાર હોય છે. ભારતમાં એવાં કેટલાંક ઉદાહરણો છે કે જ્યાં ઘણાં પુસ્તકો કેન્દ્રીય રીતે સભ્ય સંસ્થાઓને વિભાજિત કરવામાં આવે છે. રાજા રામ મોહનરાય ગ્રંથાલય ઉદા. તરીકે પુસ્તકને ખરીદી ભારતમાં અન્ય લોક ગ્રંથાલયમાં વિભાજિત કરે છે. સમાન રીતે દિલ્હી લોક ગ્રંથાલય દિલ્હી પુસ્તકને ખરીદી તેની બધી શાખાઓમાં વિભાજિત કરે છે. એરીબાઈલ INSDOC તબક્કાવાર ગ્રંથાલયો માટે સંપાદનનું CSIR કહે છે. આ ઉપરાંત, આ સેવા અત્યારે અનિયંત્રિત છે.

13.5.2 કાર્ય કેન્દ્રો (Processing Centres)

કાર્ય કેન્દ્રો સામાન્ય બંધારણ સુવિધા ધરાવે છે કે જે અસંખ્ય ગ્રંથાલયો માટે પુસ્તકની ક્રિયાનાં બંધારણ માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આવા કેન્દ્રો સંગઠિત ગ્રંથાલય ક્ષેત્રો સાથે વિકસિત થાય છે. યુએસમાં કાર્ય કેન્દ્રો ગ્રંથાલય સેવા કાયદા હેઠળ પાયો નંખાયો છે.

કાર્ય કેન્દ્રો સંઘ તેના કાર્યને આધારે પડાય છે. તેમાં આનો સમાવેશ થાય છે. જે આના માટે જવાબદાર છે. (1) સંપાદન અન સંપૂર્ણ યાંત્રિક ક્રિયા (2) હુકમ, સૂચિકરણ, વર્ગીકરણ. પરંતુ શારિરીક ક્રિયા નહિ. અને (3) માત્ર સૂચિકરણ અને વર્ગીકરણ.

કાર્ય કેન્દ્રોનાં કેટલાંક ફાયદાઓ નીચે મુજબ છે.

- સભ્ય ગ્રંથાલયો માટે કાર્ય કેન્દ્ર દ્વારા સામાન્યીકરણ
- સૂચિકરણ માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તા કેન્દ્રિત સેવા દ્વારા જે વ્યક્તિગત ગ્રંથાલયો દ્વારા શક્ય ન બને.
- સભ્ય ગ્રંથાલયોનાં સામૂહિક સહકાર દ્વારા યોગ્ય સાધનોનાં ઉપયોગને શક્ય બનાવે છે. (ઐતિહાસિક સ્ત્રોત સાધનો) કે જ્યાંથી સારી સૂચિ કે યાંત્રિક ક્રિયા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.
- કેન્દ્રિત ક્રિયાના પરિણામે ઊંચા સ્તરની અસરકારકતા ઓછા દરે અને ઉચ્ચ ગ્રંથો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.
- કેન્દ્રિત કાર્યો સારા ઐતિહાસિક નિયમન તરફ દોરે છે.

આ ઉપરાંત કેન્દ્રિત ક્રિયા પણ ટૂંકા સમયની છે. સભ્ય ગ્રંથાલયો ક્રિયા સાથે તેના ચોક્કસ ગ્રંથાલયોથી સમાધાન કરે છે. પરંપરાગત સ્થાનિક સેવા કે જે સભ્ય ગ્રંથાલયોનું અનુકરણ કરે છે કે જે બધા સભ્યો માટે ફાયદાકારી છે. સભ્ય ગ્રંથાલયો એ સ્થાનિક નિયમન અને લૌચિકતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કે જે ગ્રંથાલયોને પોતાના પત્રકો અને ક્રિયાઓને શક્ય બનાવે છે. આ ઉપરાંત ગ્રંથાલયોને ભાવનું પૃથક્કરણ પણ કરવું જોઈએ. જો ભાવ બચત થાય ત્યારે કેન્દ્રીય ક્રિયામાં ક્રિયાકરણ થાય છે.

13.5.3 કાર્ય વહેંચણી (Shared Processing)

સભ્ય ગ્રંથાલયો દ્વારા બનાવેલ ઐતિહાસિક વસ્તુઓની સૂચિ સંઘના બધા સભ્યોને પ્રાપ્ત કરાવવી જોઈએ. આને સૂચિ વહેંચણી કહેવાય છે. કારણ કે સૂચિની જવાબદારી અને સૂચિ પેદાશોની વહેંચણી થવી જોઈએ. મુખ્ય ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર જેવી કે OCLC અને RLG સૂચિની વહેંચણી કરે છે.

13.5.4 સંગઠિત કાર્ય (Co-Operative Processing)

સંગઠિત સેવા વ્યક્તિગત ગ્રંથાલયોનો સમાવેશ કરે છે કે જે સ્ત્રોત અને સેવા વહેંચણી માટે સંગઠિત થવા સંમત હોય. દરેક ગ્રંથાલયોએ પોતાના સિદ્ધાંતો અને રૂપરેખાઓનો ઉપયોગ કરી સતત યાંત્રિક સેવાઓ પૂરી પાડવી પડે છે. સંગઠનો ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સેવાને વહેંચી પણ શકે છે. સામૂહિક સૂચિ સર્જન, ડિસ્કાઉન્ટ કિંમતે મોટા જથ્થાની ખરીદી, ઐતિહાસિક માહિતીઓની ક્રિયા અને અદલા-બદલી વગેરે.

13.5.5 વ્યાપારિક કાર્ય (Commercial Processing)

ખાસ કરીને વિકસિત દેશોનાં ગ્રંથાલયોને પુસ્તકનાં અને બિન પુસ્તકનાં સાહિત્યો બહારનાં સ્રોત પાસેથી પ્રાપ્ત કરવાનો વિકલ્પ હોય છે. વ્યાપારી પત્રક સામાન્ય રીતે કેન્દ્રિત ક્રિયા વર્ણવે છે કે જે બિન ગ્રંથાલય અને નફી કરનારી સંસ્થા દ્વારા વેચાણ પામી હોય. વ્યાપારિક સંસ્થા ઐતિહાસિક માહિતીઓને ઉત્તમ સ્વરૂપમાં ગ્રંથાલયોને પહોંચાડે છે. આ ફેરીયાઓ અથવા વેચનારાઓ સૂચિ સાહિત્ય MARC/UNIMARC સ્વરૂપનાં પુસ્તકની સાથે ગ્રંથાલયને પહોંચાડે છે કે જે ગ્રંથાલય દ્વારા યાંત્રિક સંદેશા દ્વારા નોંધાયેલું હોય. કેટલાંક ફેરીયાઓને વેબ કનેક્શન પણ હોય કે જેનાથી ગ્રાહક માહિતીઓને ઓનલાઈન લઈ શકે.

કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે પત્રકની નકલ 1901માં વેચવા માટે કાઢી અને H.W. Wilson સંસ્થાએ 1938માં કાર્ડ સેવા શરૂ કરી. અત્યારે તો વ્યાપારી સેવામાં સૂચિકરણ માહિતીને યાંત્રિક સ્વરૂપમાં ઉત્તમ સ્વરૂપે અને પુસ્તક તૈયારી સાથે પહોંચાડવાનો સમાવેશ થાય છે. બેકર અને ટેયલર, ગ્રંથાલય સંગઠન, સેગ્રાશ સંગઠન અને માર્સીવ, ઐતિહાસિક માહિતીઓને MARC સ્વરૂપે પહોંચાડવા માટેનાં ફેરીયાઓ છે. ભારતમાં મેસર્સ ડી.કે. ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ પણ ઐતિહાસિક માહિતીઓને MARC સ્વરૂપે પુસ્તક સાથે પહોંચાડે છે. તેનાં ઘણા ખરા ગ્રાહકો વિદેશ ગ્રંથાલયો છે. થાઈલેન્ડનું I પણ MARC માહિતીઓ પૂરી પાડે છે જે ગ્રંથાલયો દ્વારા માંગવામાં આવેલ હોય.

13.6 ગ્રંથસૂચિના સિદ્ધાંતો (BIBLIOGRAPHIC STANDARDS)

ઐતિહાસિક સિદ્ધાંતો જથ્થાનાં વર્ણન તેમજ ગ્રંથાલયનાં દસ્તાવેજ અને બિનદસ્તાવેજના શારીરિક બંધારણ સાથેનો ખ્યાલ ધરાવે છે. સામાન્ય રીતે તેઓ ખૂબ જ જટિલ હોય છે. અને તેઓ વસ્તુની પરિભાષામાં તે અધરા અને તાત્વિક ભાગને આવરે છે. આ પરિભાષા સાહિત્યની ક્રિયા અને શોધ માટે જરૂરી છે.

ઐતિહાસિક સિદ્ધાંતોનું સ્વરૂપ કમ્પ્યુટર અને બીજા યાંત્રિક સંગ્રહ સાધનો કે જે કમ્પ્યુટરની વચ્ચે માહિતી સ્થળાંતર કરે છે તેની સાથે સમાન રીતે વિકસિત થયું છે. કેટલાંક મહત્વના ઐતિહાસિક સિદ્ધાંતો આ મુજબ છે.

13.6.1 સૂચિ યાંત્રિક વાંચન (MARC)

ઐતિહાસિક માહિતીઓનાં સ્થળાંતર સંગ્રહ માટે MARC સ્વરૂપ ઉત્તમ છે અને તે યાંત્રિક વાંચન સ્વરૂપ સાથે પણ સંબંધિત છે. બધા MARC સિદ્ધાંતો ISO 2709 : 1996 માહિતી અને દસ્તાવેજ માહિતી સ્થળાંતર માટેનું સ્વરૂપ દ્વારા નક્કી થયા છે.

13.6.2 યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સૂચિ યાંત્રિક વાંચન (USMARC)

કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય દ્વારા MARC નાં ઘણા બધા સ્વરૂપો વિકસિત થયા છે. USMARK દસ્તાવેજ પુરાવા સ્વરૂપ છે, જે પરિભાષા અને જથ્થાનો માહિતીના ક્ષેત્રો માટે Z39.2 ને આધારે સંગ્રહ કરે છે. કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય અને કેનેડા રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય USMARC અને CAN/MARC સાથે એકત્રિત થાય છે. કે જેથી તેઓ એક નવી આવૃત્તિ નવું નામ MARC 21 સાથે પ્રકાશિત કરી શકે. MARC 21 અને USMARC અને CAN MARC નું સતત સ્વરૂપ છે.

13.6.3 યુનાઈટેડ કિંગડમ યાંત્રિક સૂચિ વાંચન (UKMARC)

UKMARC નું સ્વરૂપ, તેની વિકાસ, આયોજન અને ઉત્પાદન કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય દ્વારા થાય છે. અને આ ગ્રંથાલય તેની પેદાશ અને સેવામાં અમલ કરે છે. અને યુકેના અન્ય ગ્રંથાલયો પણ તેની ઐતિહાસિક ક્રિયામાં આનો ઉપયોગ કરે છે.

13.6.4 સામાન્ય રીતે USMARC અને CANMARC (MARC 21)

MARC 21 સ્વરૂપ પ્રસ્તુતતા, ઐતિહાસિક અને યાંત્રિક વાંચન સ્વરૂપ સંબંધિત માહિતીની વાત કરવા માટે ઉત્તમ સ્વરૂપ છે. કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય જુદા જુદા વપરાશકર્તા

સમુદાય સાથે જોડાઈ MARC 21 સ્વરૂપની જાળવણી કરે છે. બ્રિટીશ ગ્રંથાલયે માહિતી સર્જન અને ઐતિહાસિક માહિતી ક્રિયા માટે MARC 21 ને અપનાવવાનો વિચાર કર્યો છે.

13.6.5 સાર્વત્રિક MARC (UNIMARC)

UNIMARC નો મૂળભૂત ધ્યેય રાષ્ટ્રીય ઐતિહાસિક સંસ્થાઓ વચ્ચે આંતરરાષ્ટ્રીય યાંત્રિક માહિતીઓની આપ-લેની સુવિધાનો છે. UNIMARC નવા યાંત્રિક ઐતિહાસિક સ્વરૂપ માટે નમૂનાનો પણ ઉપયોગ કરે છે. IFLA સાર્વત્રિક ઐતિહાસિક નિયમન અને આંતરરાષ્ટ્રીય MARC ની વતી કાયમી UNIMARC ની કાયમી સમિતિ, UNIMARC ની બધી જવાબદારી લે છે અને માહિતીઓ દ્વારા વપરાશકર્તાનો UNIMARC માં રસ દેખાડે છે. બ્રિટીશ ગ્રંથાલય કાયમી યુનિમાર્ક સમિતિનું સક્રિય સભ્ય છે.

13.7 ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચારના સાધનો (TOOLS OF BIBLIOGRAPHIC UTILITY NETWORKS)

ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચારને તેના સભ્યોને સુવિધા આપવા કેટલાંક સાધનોની જરૂર પડે છે.

- (1) તેના દ્વારા જાહેર કરાયેલી સેવાનો ઉપયોગ
- (2) સભ્ય ગ્રંથાલયો વચ્ચે સ્ત્રોત વહેંચણીનો વધારો
- (3) સભ્ય ગ્રંથાલયો વચ્ચે પ્રત્યાયનમાં વધારો.

આ સાધનો નીચે મુજબ છે.

13.7.1 કેન્દ્રિય સૂચિ (Union Catalogues)

સામયિક અને પુસ્તક બંને માટે કોમ્પ્યુટર માહિતીઆધાર સભ્યોનાં ગ્રંથાલય માંથી ઉપલબ્ધ થાય છે. તે ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર છે. OCLC અને RLG ને પાસે ઉદા.ત. હજારો સભ્ય સંખ્યા પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલ માહિતીઓ છે. તેમ છતાં સભ્ય ગ્રંથાલયોને નવી ભુકના દસ્તાવેજ કે જે માહિતીઆધારમાં સામેલ નથી તેનું સર્જન કરવા કહે છે. અને જે કેન્દ્રિય સૂચિમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેને સોફ્ટવેરમાં સામેલ કરવાનું કહે છે. કેન્દ્રિય સૂચિ સામાન્ય રીતે ભૌગોલિક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રોત વહેંચણી અને નકલ સૂચિનાં વિકાસ માટે સહાય કરે છે. કેન્દ્રિય સૂચિ દસ્તાવેજ પ્રકારે ખાસ બની શકે છે. જેવા કે સમાચાર પત્ર, શ્રેણીઓ, પુસ્તકો, દૈનિક-શ્રાવ્ય વગેરે. ઘણી ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા, રાજકીય અને રાજ્ય સંચાર અને વ્યક્તિગત ગ્રંથાલય મંડળ અને તેની શાખાઓને કેન્દ્રિય સૂચિ હોય છે અને બીજી સેવાઓ પણ કરે છે જેવી કે સ્ત્રોત વહેંચણી, આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણ અને સૂચિ છાપણી કરે છે. ભારતનાં ઘણા ગ્રંથાલય સંચારો જેવા કે INFLIBNET અને BELNET ને તેના સભ્યોનાં મંડળ પત્રકો છે.

13.7.2 ક્રિયાનાં સાધનો (Access Tools)

સભ્ય ગ્રંથાલયોને પ્રક્રિયા સાધનો અને સંચારની જરૂર પડે કે જેથી તેઓ માહિતીઓથી જોડાઈ શકે જે ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર વડે મૂકાયેલી હોય છે.

ડેટાબેઝની ટેલનેટ પ્રક્રિયા : ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર સભ્ય ગ્રંથાલયોને તેના માહિતી આધારો સાથે ટેલનેટ પ્રક્રિયાની મંજૂરી આપે છે. સભ્ય ગ્રંથાલયો પાસે લોગીન નામ અને પાસવર્ડ હોવો જોઈએ. ટેલનેટ અંતરીયાળ લોગીન પણ આપે છે. આનાથી યાંત્રિક અને માહિતી આધારો દૂરથી અથવા નજીકનાં ગ્રંથાલયથી જોડાય છે. ટેલનેટનાં ઉપયોગથી વપરાશકર્તા ઐતિહાસિક માહિતીઆધારો અને બીજી ઓનલાઈન સેવા સાથે જોડાણ સ્થાપી શકે છે. અત્યારે ઘણાં માહિતીઆધારો વેબ ઈન્ટરનેટ વાપરે છે ત્યારે ટેલનેટથી માહિતીઆધારો સાથે સરળતાથી પ્રક્રિયા કરી શકાય છે. ટેલનેટ બીજી સેવાઓની જેમ સર્વર આધારિત હોય છે. ક્લાઈન્ટ કાર્યક્રમ વ્યક્તિગત કમ્પ્યુટર પર ચાલે છે, તે સર્વર કાર્યક્રમ સાથે જોડાણ પામે અને અંતરીયાળ યંત્ર સાથે ચાલે છે. વપરાશકર્તાના કોમ્પ્યુટરમાંથી ચાપનો ધક્કો લાગે કે તે તરત અંતરીયાળ કોમ્પ્યુટરમાં પસાર થાય એક જ લાગે અંતરીયાળ

કોમ્પ્યુટરમાં લખેલ છે. અંતરીયાળ ક્લાઈન્ટ છે, વિન્ડો સંચાલિત સેવા દ્વારા તે બંધાય છે અને વપરાશકર્તાને ટેલનેટ દ્વારા વિવિધ સર્વરથી મદદ કરે છે.

વિન્ડો આધારિત ડેટાબેઝની પ્રક્રિયા : ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા નેટવર્ક વિન્ડો આધારિત સોફ્ટવેર પણ પૂરો પાડે છે કે જે સભ્ય ગ્રંથાલયોને આ સંચાર દ્વારા મૂકાયેલા ઐતિહાસિક માહિતીઓ સાથે જોડવામાં મદદ કરે છે. ઉદા.ત. સંશોધન ગ્રંથાલય મંડળ RLINZI પૂરો પાડે છે. વિન્ડો આધારિત સોફ્ટવેર ગ્રંથાલયોને RLG મંડળપત્રક આપવા LC/NACO ઓથોરીટી ફાઈલમાં માહિતી સર્જવાની ક્ષમતા પૂરી પાડે છે. RLINZI નાં ઉપયોગથી સભ્યો પોતાના સ્થાનિક કોમ્પ્યુટરમાં ઐતિહાસિક માહિતીને કાપી પણ શકે છે.

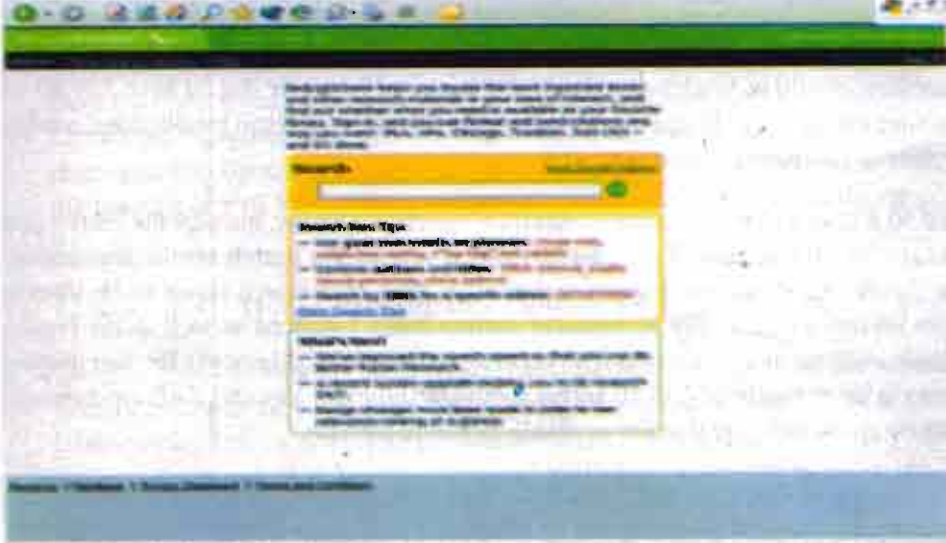

Fig. 13.1: Web-based search interface for RLG database

13.7.3 વેબ આધારિત ડેટાબેઝ કાર્ય (Tools for Inter Library Loan and Document Delivery)

ઘણા ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર અને સભ્ય ગ્રંથાલયો માટે આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણના નિરાકરણ માટે સ્વયં સંચાલિત સોફ્ટવેર લઈને આવ્યા છે. ઉદા.ત. RLG SAARE ભાગીદારી કાર્યરત અંતર્ગત આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણ માટે ILL વ્યવસ્થાપન સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરે છે.

ILL કાર્યપાલક, RLG નાં સભ્યો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાય છે તે વિન્ડો આધારિત છે. તેનાથી આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણમાં રહેલ વારસાકીય યોજનાની પરાધીનતા નિવારે છે. ક્રિયાના ભાવ ઘટાડે છે અને સરસ કામ આપે છે. તે બીજા ગ્રંથાલયો સાથે ઉછીના આપવા કે લેવાની સુવિધાનું ધ્યન રાખે છે. તેની કામની ક્ષમતા સ્વયં સંચાલન સર્વર અસરકારકતાને વધારે છે.

OCLC એ ILLAID નો વિકાસ કર્યો છે જે સ્રોત વહેંચણી વ્યવસ્થાપન સોફ્ટવેર છે. જેનાથી ગ્રંથાલયને આંતરગ્રંથાલય ધિરાણ યોજનામાં સ્વયં સંચાલિત સેવા મળી શકે. સોફ્ટવેર સર્વર ગ્રંથાલય ઇન્ટરફેસ સાથે જોડાયેલું હોય છે જે ઉછીનું આપવું-લેવું અને દસ્તાવેજ પહોંચાડવાની સેવા સિંગલ વિન્ડો પરથી કરે છે કે તેના કાર્યમાં વલ્કેટ, OCLCILL નો સમાવેશ થાય છે. ILLAID આંતરગ્રંથાલય ધિરાણ યોજના સ્વયંસંચાલિત કાર્ય કરે છે અને ઉછીનું આપવા કે લેવાનાં આંકડા રાખે છે અને તે ઉછીનું આપવું અને લેખો પહોંચાડવા અને અન્ય યાંત્રિક દસ્તાવેજો માટે આર્થિક સહકાર આપે છે તે વપરાશકર્તાને જ્યારે વિનંતી પરીપૂર્ણ થાય ત્યારે જાહેર પણ કરે છે. આ ઉપરાંત વપરાશકર્તા પોતાની વિનંતી વેબ દ્વારા પણ મોકલી શકે.

પૂર્ણ સ્વયંસંચાલિત આંતર ગ્રંથાલયધિરાણ અને દસ્તાવેજ વહેંચણી વ્યવસ્થાપન જેવી કે VDX અને ARIEL પણ ઉપલબ્ધ છે કે સીધા વપરાશકર્તા અને ગ્રંથાલય વચ્ચે સ્ત્રોત વહેંચણી કરાવી શકાય છે.

13.7.4 પત્રક છાપણી માટે ઈન્ટરફેસ અને ઐતિહાસિક માહિતીઓનું ઓનલાઇન સર્જન ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર, પુસ્તક અને બિનપુસ્તક માટે ગ્રંથાલયમાં માત્ર માહિતી આધારો નથી માંગતા પરંતુ સહકાર માટે ઈન્ટરફેસીસ પણ માંગે છે. (૧) સંશોધન દરખાસ્ત અને વપરાશકર્તા પસંદ થયેલ માહિતીની સૂચિ (૨) સામૂહિક માહિતી આધારોમાં ન હોય તેવા પુસ્તક અને બિનપુસ્તક માટે માહિતી સર્જન (૩) સભ્ય ગ્રંથાલય દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા સ્થાનિક ગ્રંથાલય સોફ્ટવેરમાંથી માહિતીને લેવી. Z39.80 નામનાં અણુનો ઉપયોગ ઈન્ટરફેસ વિકાસ બંને રીતે ક્લાઇન્ટ એન્ડ અને સર્વર એન્ડ પ્રાપ્ત થાય છે. Z39.80 એ રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણે, અણુ કોમ્પ્યુટરથી કોમ્પ્યુટર માહિતી પૂરી પાડે છે. Z39.80 વપરાશકર્તા માટે એક તંત્રથી જ માહિતીની શોધ પૂરી થાય છે. રાષ્ટ્રીય માહિતી સૈદ્ધાંતિક સંસ્થા ૧૯૮૮માં Z39.80 ને લાયક ઠરાવ્યો. Z39.80 અણુ ક્લાઇન્ટ, સર્વર, મોડલમાં કામ કરે છે. જેથી બન્ને અંતને અનુ કરી શકાય છે.

Z39.80 ક્લાઇન્ટ યંત્રને શોધ માટે સંમતિ આપે છે. શોધનું વ્યાવસ્થાપન કરે છે. અને શોધનાં પરિણામો બતાવે છે. શોધ થયા બાદ, શોધ પરિણામો સર્વર પર જોઈ શકાય છે. ક્લાઇન્ટ તે માહિતીને વિનંતી મોકલી તેને સર્વરથી ક્લાઇન્ટ સ્થળાંતરીત ઠરાવે છે. Z39.80 અણુ આ કાર્યોને ચોક્કસ કરે છે. ઝીબ્રા એ Z39.80 સર્વર સોફ્ટવેરનું ઉદા. છે અને PHP, 7A2 અને ZAP એ Z39.80 ક્લાઇન્ટ સોફ્ટવેરનાં ઉદા. છે. જે જાહેર સ્થળોએ ઉપલબ્ધ છે.

કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય અને RLG Z39.80 ના જોડાણથી ઐતિહાસિક માહિતીઓ પૂરી પાડી Z39.80 ક્લાઇન્ટને RLG અને કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય દ્વારા સ્થાનિક ગ્રંથાલય તંત્રમાં શોધ માટે મૂકી શકાય.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- (2) ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારનો ઈતિહાસ અને ઉત્ક્રાંતિના મુખ્ય ચિહ્નો જણાવો ?
- (3) કેવી રીતે ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર, ઐતિહાસિક માહિતી સુધી વિસ્તરે છે તેનું વર્ણન કરો.
- (4) વહેંચણી પ્રક્રિયા અને સંગઠિત પ્રક્રિયામાં શું તફાવત છે ?
- (5) ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારમાં જરૂરી સાધનોનું વર્ણન કરો.

- નોંધ : (1) નીચે આપેલ જગ્યામાં તે તમારા જવાબ લખો.
(2) આ એકમનાં અંતે આપેલ જવાબો સાથે તમારો જવાબો તપાસો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

13.8 લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસની સેવાઓ (LIBRARY OF CONGRESS SERVICES):

13.8.1 સૂચિ-કાર્ડ સેવા :

1901માં પ્રથમ વખત સામૂહિક સૂચિનો પાયો નંખાયો જ્યારે કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે તેના કાર્ડ વિભાગ દ્વારા પોતાના માહિતી પત્રકોને અન્ય ગ્રંથાલયોને વેચ્યા. માહિતી

પૂરી પાડી હતી. આ સેવા શરૂઆતથી જ સંગઠિત ગણાય છે. સંગઠિત પાસું 1902માં પરિચયમાં આવ્યું. જ્યારે ગ્રંથાલય, અન્ય સરકારી સંસ્થાઓ દ્વારા જમા થયેલી માહિતીઓને છાપતી અને પત્રકને વહેંચતી. 1909 સુધીમાં ઘણા બધા અમેરીકન ગ્રંથાલયો દ્વારા પત્રક આદાન-પ્રદાન વ્યવસ્થાપન થયું હતું. કાર્ડ વિભાગ સંગઠિત સૂચિ એ વર્ગીકરણ સેવા દ્વારા 1934માં વિકસિત થયો જેનું ધ્યેય વિદેશી પુસ્તક અને બિન વિદેશી પુસ્તક માટે બહોળી સંખ્યામાં માહિતીઓનો વધારો કરવો. કાર્ડ વિભાગ 1975માં સૂચિ વિસ્તરણ સેવા કેન્દ્ર બન્યું કે જેણે છાપેલા કાર્ડ અને MARC માહિતીને પેદાશમાં પરિવર્તન કર્યું 1 માર્ચ 1997થી કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે આ ઉપરાંત પોતાની વેબસાઈટ પર MARC પત્રક વિસ્તરણની જાળવણી કરી.

13.8.2 CIP (પ્રકાશનમાં સૂચિ) (Cataloguing in Publication)

કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે પ્રકાશન સૂચિનો 1971માં પાયો નાખ્યો અને બ્રિટીશ ગ્રંથાલયે 1975માં તેનું અનુસરણ કર્યું. સૂચિ પ્રકાશન સેવા અથવા CIP માહિતી એ સૂચિકરણ માહિતી છે. જે દેશનાં રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય દ્વારા તૈયાર થાય છે અને એવા પુસ્તક માટે જેનું પ્રકાશન નથી થયું. જ્યારે પુસ્તક પ્રકાશિત થાય ત્યારે પ્રકાશક CIP માહિતીને કોપીરાઈટ પાના પર મૂકે છે. કે જેમાંથી ગ્રંથાલય અને પુસ્તક વિકેતાને બુકનાં કાર્યમાં સરળતા રહે આ કાર્યક્રમનો હેતુ નવા પુસ્તકની અગાઉ ઐતિહાસિક માહિતી પૂરી પાડવી એ છે. આ પ્રકાશનનાં સંગઠન પર સંપૂર્ણપણે આધારિત છે. દસ્તાવેજો, માહિતીઓમાંથી તારવવામાં આવે છે કે જે પ્રકાશક દ્વારા આપવામાં આવેલ હોય છે અને જેનું માહિતી કોષ્ટક કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય અથવા તો બ્રિટીશ ગ્રંથાલય ઐતિહાસિક સેવા અથવા દેશના રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલયમાં જમાં કરાવેલ હોય છે. યુકેમાં UK MARC CIP બ્રિટીશ રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિમાં છાપેલાં હોય છે અને BLAISE ઓનલાઈન અને પછી પ્રકાશિત બુકનાં કોપીરાઈટ હકોની વિગત બનાવે છે.

સૂચિ પ્રકાશન (CIP) એ પ્રકાશક અને ગ્રંથાલય વચ્ચેનો સામૂહિક કાર્યક્રમ છે ને પ્રકાશિત થયા પહેલા પુસ્તકની માહિતી પૂરી પાડે છે અને આ સૂચિ ગ્રંથાલય અને પુસ્તકવિકેતાને આપે છે. ગ્રંથાલયને પુસ્તક પ્રકાશનની અગાઉની સૂચના આપે છે કે જેથી ગ્રંથાલયોને પુસ્તક પસંદગીમાં સરળતા રહે છે.

કાર્યક્રમનાં આગળનાં દિવસોમાં પ્રકાશક માટે પેલા પ્રથમ પેજની છાપણી, ત્યારબાદ શિર્ષક પેજની માહિતી આપવાની રહેતી. હવે ઘણા દેશોમાં આ જરૂરી નથી, કમ્પ્યુટરયુક્ત સૂચિથી તરત જ પુસ્તકની જાહેરાત થઈ જાય અને શિક્ષક માટે ગ્રંથાલયોને સાવધાન કરી શકાય છે.

13.8.3 MARC વિસ્તરણ સેવા (MARC Distribution Service)

1964માં સ્થાપન થયું. કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે સાહિત્ય માટે MARC માહિતીઓ હજારો ભાષાઓમાં MARC વિસ્તરણ કેન્દ્ર અને વિવિધ વિસ્તરણ પદ્ધતિઓ જેવાં ઈન્ટરનેટ FTP, ચુંબકીય ટેપ, કાટરીજ, CONSER સૂચિ ડ્રાઈવ વગેરે દ્વારા પૂરી પાડી છે. તેનાં રાષ્ટ્રીય સ્તરનાં પત્રક કે જેમાં બધામાં અંગ્રેજી ભાષાનું મહત્વ છે. CONSER માંથી સૂચિ અને NACO સ્પર્ધક અને યુ.એસ. સરકારનો સમાવેશ થાય છે. છાપકામ કાર્યાલય MARC વિસ્તરણ કેન્દ્રને ઐતિહાસિક માહિતી સ્ત્રોતોનાં વિસ્તરણમાં મદદ કરે છે. MARC માહિતીઓ MARC 21 અને MARCXML સ્વરૂપમાં ઉપલબ્ધ છે.

13.8.4 MARC સાવચેત સેવા (MARC Alert Service)

MARC સાવચેત સેવા એ અઠવાડીક ઐતિહાસિક ગ્રંથસૂચિ ગ્રાહક સેવા છે કે જેની ગ્રાહકોમાં જરૂરિયાત અને રસ છે. MARC સાવચેત MARC 21 સ્વરૂપમાં ગ્રંથસૂચિની માહિતીઓ પૂરી પાડે છે. જે તાજેતરમાં પ્રકાશિત થયેલાં આલેખો અને શ્રેણીઓની માહિતીઓને પ્રકાશિત કરે છે. વપરાશકર્તા તેની પસંદ મુજબનો વિષય પસંદ કરે છે. કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય ગ્રંથસૂચિ માહિતી નાખે છે ત્યારે તે તરત જ

MARC માહિતી આધારમાં જાય છે. જ્યાં વપરાશકર્તા પ્રોફાઇલ સાથે સરખાવાય છે. ત્યારબાદ તંત્ર સ્વયંસંચાલિત રીતે MARC 21 માહિતીને સરખાવી ઉત્પન્ન કરે છે અને વપરાશકર્તાને અઠવાડિયામાં ઈન્ટરનેટ દ્વારા ફાઇલ પ્રાપ્ત થાય છે. MARC સાવચેત આલેખ માટેના ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓ 2158 વિષયોમાં અને 21 વિશાળ વિષય ક્ષેત્રમાં પૂરી પાડે છે. વપરાશકર્તા તેની પસંદ મુજબનો વિષય પસંદ કરી શકે છે. MARC સાવચેત આલેખ અને શ્રેણી પ્રકાશનનાં ક્ષેત્રે વ્યવસ્થિત માહિતીઓ પૂરી પાડે છે.

13.8.5 કેટલોગરનું કોમ્પ્યુટર (Cataloguer's Desktop)

કેટલોગરનું કોમ્પ્યુટર યાંત્રિક પ્રક્રિયાઓ પૂર્ણ AACR2 માં કરે છે અને ગ્રંથાલય મંડળ પ્રકાશન માટે આ કોમ્પ્યુટરનો ખૂબ જ ઉપયોગ કરે છે. હાયપર ટેક્સ્ટ લીંકથી માત્ર એક ક્લિક આપના વપરાશકર્તા એક વિભાગમાંથી બીજા વિભાગમાં સ્થળાંતરિત થઈ જાય છે. એગ્લો અમેરીકન ગ્રંથસૂચિ-નિયમ (AACR2) ગ્રંથાલય મંડળ નિયમ, વિષય પત્રક, MARC 21 સ્વરૂપ, અત્યાધુનિક આવૃત્તિ બધા માર્ક કોડની યાદી જ્યારે કેટલોગરનું કોમ્પ્યુટર વાપરીએ ત્યારે AACR2 નાં નિયમ અને ત્યારબાદ સરળતાથી LC નિયમ સાથે સંયોજન થશે. તે MARC 21 ને વિસ્તૃતતાથી જોડશે. ખૂબ જ બહોળા પ્રમાણમાં વપરાતા પત્રકો ઓનલાઈન તંત્રમાં સંકલન થાય છે. કેટલોગરનું કોમ્પ્યુટર વેબ અને CD Rom પર ઉપલબ્ધ છે.

13.8.6 સૂચિકરણ સેવાની જાહેરખબર (Cataloguing Service Bulletin) (CSB)

ગ્રંથાલયનું મંડળ જાહેરખબર પ્રકાશિત કરે છે જેમાં વર્તમાન લેખો, સમાચાર અને LC સૂચિ અને વર્ગીકરણ યોજના વિશે માહિતીઓ આપે છે.

13.8.7 રાષ્ટ્રીય સંગઠન પત્રક (NUC) (National Union Catalogue)

સામૂહિક ગ્રંથસૂચિ વિભાગ અને ગ્રંથાલય મંડળે 1909 થી રાષ્ટ્રીય સામૂહિક ગ્રંથસૂચિ યોજનામાં કામ કરવાનું શરૂ કર્યું. સંગઠિત સૂચિનાં ગ્રંથાલય મંડળ પાસે સંગઠન માહિતીઓ અન્ય સ્પર્ધક ગ્રંથાલયો, ઘણી બધી હારમાળાઓ 1956માં છપાઈ. પ્રથમ ગ્રંથ 167 આવરી લેતું સાહિત્ય છપાણું. સંગીત, રેકોર્ડીંગ અને ચિત્રોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

13.8.8 હસ્તપ્રત સંગ્રહોનું રાષ્ટ્રીય સામૂહિક પત્રક (National Union Catalogue of Manu Script Collection)

તે એક વિશાળ સ્તરે યુએસ યોજના પ્રસ્થાપિત થઈ જે 100 ગ્રંથાલયો અને સંગ્રહસ્થાનો માંથી 24,000 જેટલી હસ્તપ્રતોને ભેગી કરી આજે ગ્રંથાલય મંડળ પાસે 3000 સંગ્રહો છે.

13.8.9 નવી શ્રેણીનાં શીર્ષકો (New Serial Titles)

નવી શ્રેણીનાં શીર્ષકો ગ્રંથાલયમંડળ દ્વારા 1950માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યાં હતાં. 1999માં છેલ્લી વખત નવી શ્રેણીનાં શીર્ષકો પ્રકાશિત થયાં હતાં.

13.9 મુખ્ય ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારો (MAJOR BIBLIOGRAPHIC UTILITY NETWORKS)

આ વિભાગમાં રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ઉપલબ્ધ મુખ્ય ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચારની માહિતી મળશે.

13.9.1 ઓનલાઈન કોમ્પ્યુટર ગ્રંથાલય કેન્દ્ર (OCLC) (Major Bibliographic Networks at International Level)

ઓન લાઈન કોમ્પ્યુટર ગ્રંથાલય કેન્દ્ર એ નફો ન કરનારી સંસ્થા છે. જે સભ્યને આધારે સેવા અને સંશોધન કરતી સંસ્થા છે. જેનો હેતુ વિશ્વમાં વિશ્વની માહિતી ઓછા દરે મળે તેવો છે. OCLC ના સભ્યોમાં સંસ્થાઓ અને પ્રાથમિક ગ્રંથાલયો

કે જે OCLC પેદાશ અને સેવાનો ઉપયોગ સ્થિત, પાત્રતા, સૂચિ, જમીન અને પુસ્તક અને અન્ય સાહિત્યમાં કરે છે. સંશોધકો, વિદ્યાર્થીઓ, તજજ્ઞો, વ્યાવસાયિક ગ્રંથપાલો અને અન્ય માહિતીનો ઉપયોગ કરનારાઓ OCLC નો ઐતિહાસિક માહિતી, લખાણો પુરાતત્વો અને પૂર્ણ માહિતી માટે ઉપયોગ કરે છે. OCLC ગ્રંથસૂચિ અને સ્ત્રોત વિસ્તરણ તંત્ર એ વિશ્વનું સૌથી વિશાળ અને અતિ વ્યસ્ત કોમ્પ્યુટર ગ્રંથાલય તંત્ર છે. OCLC ઐતિહાસિક માહિતીઆધારો, વલ્ડકેટ એ ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે સૌથી વધારે વપરાશમાં આવતા માહિતી આધારો છે.

1967માં ઓહિયો કોલેજ સંગઠન દ્વારા તેની શોધ થઈ. OCLC વાસ્તવિક રીતે “ઓહીયો કોલેજ ગ્રંથાલય કેન્દ્ર” તરીકે બોલાતું. તેનો હેતુ પત્રક માહિતી વિસ્તરણ અને સંબંધિત સેવાઓએ 54 ઓહિયો કોલેજ અને યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલયોમાં પૂરી પાડવી એ હતો. OCLC નો હેતુ સંલગ્ન લેખમાં આપેલ છે. “કોમ્પ્યુટરીકૃત ગ્રંથાલય સંચારનું સ્થાપન જાળવણી અને ક્રિયા ગ્રંથાલયનાં ઉપયોગનાં ઉત્ક્રાંતિ અને ગ્રંથાલય અને વપરાશકર્તાનાં લાભ માટે પેદાશ અને ક્રિયાઓ પૂરી પાડવી...”

OCLC અને તેની સભ્ય સંસ્થાઓ સંગઠિત થઈને વલ્ડકેટ ની પેદાશની જાળવણી કરે છે. પુસ્તકોની ઓનલાઈન ગ્રંથસૂચિ OCLC ની સભ્ય સંસ્થાઓ પાસે પ્રાપ્ત હોય છે. OCLC ના સભ્યો વિશાળતમ રીતે સેવાઓ અને માહિતી પ્રાપ્ત કરે છે જેમાં વલ્ડકેટનો સમાવેશ થાય છે. OCLC એ વિશ્વનું વિશાળ ગ્રંથાલય સંચાર છે. OCLC નું વિગતવાર વર્ણન બ્લોક-5ના એકમ-2 ગ્રંથાલય અને માહિતી સંચારમાં ઉપલબ્ધ છે.

1976 OCLC એ OCLC પ્રશિક્ષકનું સ્થાપન કર્યું કે જેથી OCLC નાં સભ્યોને તાલીમ અને સહકાર પ્રાપ્ત થાય. 1999નાં જાન્યુઆરીમાં OCLC પેસેફિક વેસ્ટર્ન ગ્રંથાલય સંચાર સાથે સંલગ્ન થયું અને OCLC/WLH પેસેફિક નોર્થવેસ્ટ કેન્દ્ર બન્યું, એક માત્ર વેસ્ટર્ન યુનાઈટેડ સ્ટેટને સેવા પૂરી પાડતું કેન્દ્ર હવે OCLC વેસ્ટર્ન બોલાય છે.

સંશોધન ગ્રંથાલય મંડળો (RLG) (<http://www.rb.org>) : સંશોધન ગ્રંથાલય મંડળોમાં 150 સંશોધન ગ્રંથાલય સંગ્રહજ્ઞાન, કલાત્મક સ્થાનો અને સાંસ્કૃતિક સ્થાનોનો સમાવેશ થાય છે અને આ મંડળ નફા માટે નથી. આ મંડળનું સભ્યપદ એ અધ્યયન અને સંશોધન માટે યાદગાર સંગ્રહ છે. આ મંડળ ન્યુયોર્ક લોક ગ્રંથાલય, કોલમ્બિયા મહાવિદ્યાલય, હાર્વર્ડ મહાવિદ્યાલય દ્વારા 1974માં શોધાયું, યાંત્રિક યુગમાં માહિતી પ્રક્રિયા અને વ્યવસ્થાપન દ્વારા ઉભી થયેલ સમસ્યાનું નિરાકરણ આ મંડળ કરે છે.

આ મંડળ ગ્રંથાલયો, કલાત્મક સ્થાનો અને સંગ્રહસ્થાનોમાં પડેલા સાહિત્ય દ્વારા વિશ્વભરનાં સંશોધકો અને અધ્યયનકર્તાઓને સંશોધન સામગ્રી પૂરી પાડે છે. તે સભ્ય સંસ્થાઓને કાર્યક્ષમતા વધારવા સંશોધન સ્ત્રોત પૂરાં પાડી તેની સાથે તેની માટે કામ કરે છે. આ મંડળ રચનાત્મક માહિતીઓની સેવા, સામુહિક સંગઠન કાર્યક્રમો યોજે છે અને યોગ્યધોરણો, સિદ્ધાંતો ઘડવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. તે સંસ્થા અને વ્યક્તિને ઉપયોગી એવા માહિતીના વિવિધ સ્ત્રોતો પૂરા પાડે છે.

130 લાખ માહિતીઓ પર ઐતિહાસિક માહિતીનો RLG સંગઠન પત્રક સ્ત્રોત છે. તે 200 ભાષાઓમાં વિષય અને સાહિત્ય પ્રકારોને અસમાન રીતે પૂરાં પાડે છે. વાસ્તવિક રીતે RLG સામૂહિક ગ્રંથસૂચિ અદ્વિતીય અને અસરકાર સહયોગ સંશોધન સંગ્રહમાં તેનો ભાગ ભજવે છે.

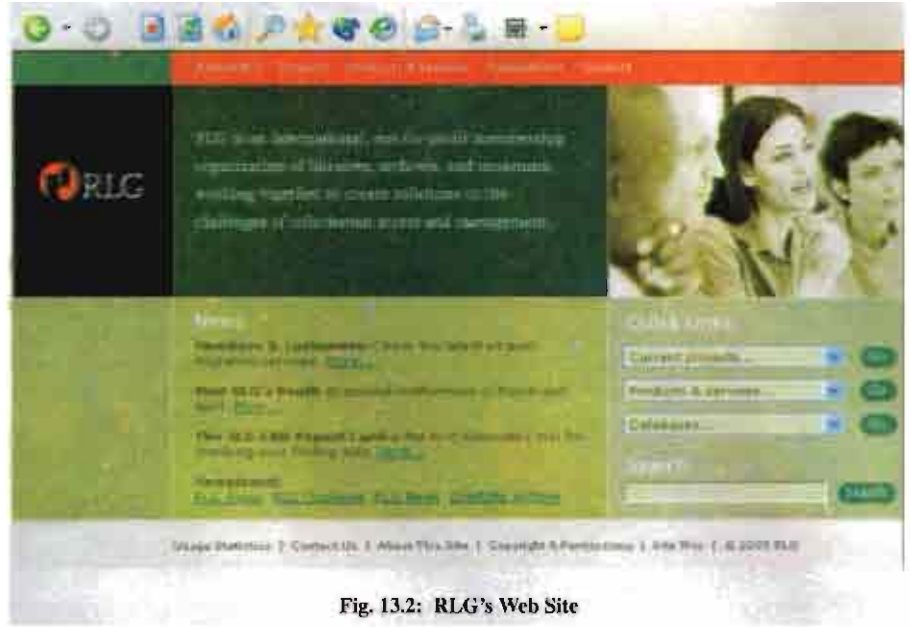

Fig. 13.2: RLG's Web Site

RLG માહિતી પ્રક્રિયા તેની પ્રાથમિક શોધ ઇન્ટરફેસ કે જે યુરેકા RLIN 21 થી ઓળખાય છે. જે વેબ આધારિત ઇન્ટરફેસ છે. જે RLG સામૂહિક પત્રક તેવી જ રીતે રેડલાઈટગ્રીન વડે પણ શરૂ થઈ શકે. રેડલાઈટગ્રીન એ નિ:શુલ્ક ઉપલબ્ધ સેવા છે. ખાસ કરીને અર્ધસ્નાતકો માટે RLG સામૂહિક પત્રકની 120 લાખ પુસ્તકને આધારે રેડલાઈટગ્રીન વિદ્યાર્થીઓને પોતાના ચાવીરૂપ શબ્દો દ્વારા સંશોધનની સેવા આપે છે. RLG નું વિગતવાર વર્ણન બ્લોક-5 એકમ-2 એમ્-2 ગ્રંથાલય અને માહિતી સંચારમાં ઉપલબ્ધ છે.

બ્રિટીશ ગ્રંથાલય રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ સેવા (NBS) : બ્રિટીશ રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ દ્વારા બ્રિટીશ ગ્રંથાલય રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ સેવા રાષ્ટ્રીય છાપની માહિતી વિસ્તરણ કરે છે, જે ઓનલાઈન ડેટાબેઝ અને CD-Rom માં પ્રકાશિત હોય છે. NBS 17 લાખ ઐતિહાસિક માહિતીઓ અને 22 ડેટાબેઝ જેમાં બધા યુગ અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય હોય છે. તેને ઓનલાઈન પૂરું પાડે છે. NBS દ્વારા ઉપલબ્ધ બધી સૂચિકરણ પેદાશ અને સેવાઓ આંતરરાષ્ટ્રીય ઐતિહાસિક સિદ્ધાંતોને આધારે ગોઠવાયેલી હોય છે. BLATIE-LINE માહિતી આધારોમાં બ્રિટીશ ગ્રંથાલય સંગ્રહની સૂચિ, ગ્રંથાલયનું મંડળ સૂચિ અને અન્ય મુખ્ય ગ્રંથસૂચિ ફાઈલોનો સમાવેશ થાય છે.

કિનેટીકા : ઓસ્ટ્રેલિયાનું ગ્રંથાલય સંચાર (નેટવર્ક) : 1999માં સ્થાપિત થયું છે, કિનેટીકાએ ઓસ્ટ્રેલિયન ઐતિહાસિક સંચારોને વિસ્તાર્યા છે. ઓસ્ટ્રેલિયન ગ્રંથાલયો દ્વારા સ્ત્રોત વહેંચણી માટે 1981માં સર્જન પામ્યું હતું. કિનેટીકા એ ઓસ્ટ્રેલિયન ગ્રંથાલયો અને તેના વપરાશકર્તા માટે આધુનિક ઇન્ટરનેટ આધારિત સેવા છે તે ઓસ્ટ્રેલિયન ગ્રંથાલયોમાં પડેલ સાહિત્યનાં રાષ્ટ્રીય માહિતી આધારો પૂરા પાડે છે જે રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ માહિતી આધારો તરીકે ઓળખાય છે. ઓસ્ટ્રેલિયન ગ્રંથાલયમાં રહેલ કોઈપણ વસ્તુ માટે વપરાશકર્તા તેની શોધ કરી શકે છે. અન્ય ગ્રંથાલયોનાં મુખ્ય પ્રવેશદ્વારોનાં માહિતી આધારો પણ પૂરા પાડે છે. MARC માહિતી વિસ્તરણ અને દસ્તાવેજ વિતરણ સેવા દ્વારા કિનેટીકા ઓસ્ટ્રેલિયન ગ્રંથાલય સમુદાયને સંગઠિત અને સ્ત્રોત વહેંચણીની સેવા પૂરી પાડે છે.

Fig. 13.3: Kinetica: Australia's Library Network

કિનેટિકા વેબ : રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ માહિતી આધારોની માહિતી શોધવા કિનેટિકા વેબ એક રસ્તો છે. તે સરળ શોધ અને ડેટાબેઝ તૈયાર કરે NBP હોર્ડિંગનું ઉમેરણ તેવી જ રીતે વેબ ઈન્પુટ દ્વારા ગ્રંથસૂચિ દસ્તાવેજ ઉમેરણ શક્ય બનાવે છે.

કિનેટિકા સૂચિકરણ : કિનેટિકા ઓસ્ટ્રોલિયન ગ્રંથાલયો માટે લૈચિક સૂચિકરણની હારમાળાનો વિકલ્પ આપે છે. કિનેટિકાના ઉપયોગ વડે રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓનાં વિશેની માહિતી ઉમેરી શકીએ. સાહિત્ય અને સ્થળની માહિતી પણ વેબ દ્વારા ખાસ સોફ્ટવેરનાં ઉપયોગ વડે ઓનલાઈન ઉમેરણ કરી શકાય છે. ગ્રંથાલયો પણ બધા કિનેટિકા માહિતી ડેટાબેઝમાંથી ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓ મેળવવા કિનેટિકાનો ઉપયોગ કરી શકે.

ચીન રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય અને ચીન શૈક્ષણિક ગ્રંથાલય અને માહિતી તંત્ર (CALIS) : ચીનનાં ગ્રંથાલયોમાં સૂચિ વિસ્તરણ સ્રોતો માટે તેમની પાસે ત્રણ વિકલ્પો છે. જેવા કે, ચીન રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય પાસેથી ગ્રંથસૂચિ માહિતીની ખરીદી, ચીન શૈક્ષણિક ગ્રંથાલય અને માહિતી તંત્ર સાથે જોડાણ અને માહિતી વિતરણ OCLC વર્લ્ડકેટમાં આધિકારિત ગ્રંથાલયો તરીકે NCC નવા પ્રકાશિત શીર્ષકોને આવકારે છે. જેનો ભાવ નથી હોતો પછી તેનાં ક્ષેત્રમાં સામેલ કરે. તેમ છતાં ગ્રંથાલયો NLC સૂચિને ખરીદી શકે અને તેનાં સ્થાનિક કોમ્પ્યુટરમાં ઉમેરી શકે, તેઓ કોઈપણ ગ્રંથસૂચિ દસ્તાવેજોના વિસ્તરણ માટે અધિકારિત નથી. NLC સૂચિ તેથી સામૂહિક સૂચિ ન કહી શકાય અને તેમાં માહિતીઓ હોતી નથી. વપરાશકર્તા પુસ્તકનું સ્થાન જોવા માંગતો હોય તો તેવા જુદી-જુદી ગ્રંથાલયોનાં પત્રકો જોવા પડે.

ચાઈના શૈક્ષણિક ગ્રંથાલય અને માહિતી તંત્ર 1998માં સ્થાપિત થયું જે ચાઈનીઝ શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોમાં રાષ્ટ્રવ્યાપી સ્રોત વિસ્તરણ સેવા આપે છે. તેનો વાસ્તવિક હેતુ તેની સભ્ય ગ્રંથાલયોને કેન્દ્રીય સૂચિ સુવિધા અને સૂચિ પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે સર્જન, ઉમેરણ અને પરિવર્તનની સુવિધા પૂરી પાડવાનો છે. સભ્ય ગ્રંથાલયો પણ પ્રત્યેક પ્રાપ્ત કરેલ માહિતીનું જોડાણ કરવા પ્રોત્સાહિત થાય છે. આ ક્ષમતાઓનો વિકાસ કરતા CALIS અને અન્ય સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે. વર્તમાનમાં સામૂહિક સૂચિ સ્થાપિત થયું છે જ્યારે તેની આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણ અને સામૂહિક સંપાદન સેવા હજી વિકાસ હેઠળ છે. CALIS સામૂહિક પત્રક OCLC વર્લ્ડકેટ સમાન છે. ચીનના 100 કરતા વધારે ગ્રંથાલયો CALIS સભ્યો છે. આ ઉપરાંત જે શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો રાષ્ટ્રીય માહિતી વિસ્તરણ માટે ના પાડે તેને CALIS નું સભ્યપદ પ્રાપ્ત નથી થતું.

HBZ ગ્રંથાલય સંચાર : HBZ ગ્રંથાલય સંચાર 1973થી જર્મનીમાં ફેડરલ રાજ્ય, રાઈન-વેસ્ટફેલિઆ અને રીનલેન્ડ-પેલેટીનેટની શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયોમાં સેવા આપે છે. HBZ ગ્રંથાલય સંચારની સેવામાં આનો સમાવેશ થાય છે. સામૂહિક સૂચિ માટે ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગીતા, પત્રક ઐતિહાસિક માહિતી સ્થાનિક OPCA અને ગ્રંથાલયમાં પહોંચાડનાર, સ્થાનિક ગ્રંથાલય તંત્ર માટે સેવા પૂરી પાડનાર. સૂચિ કાર્ડ માટે કલીયરીંગ હાઉસ, ગ્રંથપાલો માટે તાલીમ અને આધુનિક ગ્રંથાલય સેવા. HBZ એ એક જર્મનીનું વિશાળ ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર છે. ડેટાબેઝ 12 લાખ કરતાં વધારે શિર્ષક માહિતીઓ ધરાવે છે. 25 લાખ હોર્ડિંગ અને 25 લાખ વસ્તુઓની માહિતી ધરાવે છે. સંચાર નામ અધિકારીનાં અને વિષય મુખ્યમથાળા દ્વારા ગ્રંથસૂચિ નિયમન પણ પૂરું પાડે છે. તેનાં સભ્યોમાં 50 મહાવિદ્યાલયોનો સમાવેશ થાય છે. અન્ય શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો, રાજકીય ગ્રંથાલયો, વિશિષ્ટ ગ્રંથાલયો, વિશાળ લોક ગ્રંથાલયો અને 250 જેટલી સંસ્થાઓ અને ભવનો ગ્રંથાલયો HBZ સંચારમાં સક્રિય ભાગ ભજવે છે.

HBZ ડેટાબેઝ ઘણા બહારનાં ડેટાબેઝને માહિતી પૂરી પાડે છે. જેમ કે, જર્મની રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ, બ્રિટીશ રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ, કાસાલિની ગ્રંથાલય (ઈટલી). જર્મની કેન્દ્રિય સામયિક ડેટાબેઝ અને અન્ય સ્ત્રોતો વાયા Z39.50 કલા.

13.9.2 ભારતમાં મુખ્ય ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગીતા સંચાર (Major Bibliographic Utility Networks in India)

ભારતમાં અસંખ્ય સંચાર છે જે નીચે મુજબ છે.

- ◆ માહિતી અને ગ્રંથાલય સંચાર (INFLIBNET)
- ◆ વિકસિત ગ્રંથાલય સંચાર (DELNET)
- ◆ કલકત્તા ગ્રંથાલય સંચાર (CALIBNET)
- ◆ અમદાવાદ ગ્રંથાલય સંચાર (ADINET)
- ◆ મૈસોર ગ્રંથાલય સંચાર (MYLIBNET)
- ◆ પૂના ગ્રંથાલય સંચાર (PUNENET)
- ◆ મદ્રાસ ગ્રંથાલય સંચાર (MALIBNET)
- ◆ બોમ્બે ગ્રંથાલય સંચાર (BONET)

આમાના ઘણાં સંચાર પુસ્તકોનાં સામૂહિક સૂચિ સાથે સભ્ય ગ્રંથાલયો માટે શ્રેણીની સુવિધા છે તેમ છતાં આમાંથી એક પણ પાસે અસલ સૂચિ અથવા છાપેલ સૂચિની સુવિધા નથી. સામુહિક સૂચિ ભારતનાં સંચારમાં બંધ સ્વરૂપે છે. જેમ કે સભ્ય ગ્રંથાલયો તેનાં ગ્રંથસૂચિ માહિતીને પહોંચાડવાનું કહે છે. જે ડેટાબેઝ સાથે સંલગ્ન તેના મુખ્ય મથકે સંચાર દ્વારા જોડાયેલ છે. તેથી જ કહેવાય છે કે ભારતમાં એકપણ ગ્રંથાલય સંચારમાં ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર નથી.

13.10 ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંબંધિત મુખ્ય પ્રારંભો (MAJOR INITIATIVES RELATED TO THE BIBLIOGRAPHIC UTILITIES)

13.10.1 NCCP (રાષ્ટ્રીય સંગઠિત સૂચિકરણ યોજના) (Nutional Co-Operative Cataloguing Project)

રાષ્ટ્રીય સંગઠિત સૂચિકરણ યોજનાની શરૂઆત 1980માં થઈ. તેનો હેતુ રાષ્ટ્રીય માહિતી આધારો દ્વારા ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતામાં સૂચિ વિસ્તરણમાં ઉત્તમ નમુનાઓ

દ્વારા સુધારાઓ લાવવા જેમાં ઊચ્ચ ગુણવત્તાવાળી માહિતી હોય કે જે દરેક સ્થાનિક ગ્રંથાલય દ્વારા સુધારા વિના સ્વીકાર્ય કરે. આ કાર્યક્રમ પસંદગી પામેલ દસ ગ્રંથાલયોને સૂચિ માટે સંમતિ આપે જેમાં માહિતી વિસ્તરણ સતત સંકલિત તરાહમાં હોવું જોઈએ જરૂરી લક્ષણ “સંયોજિત સૂચિકરણ” “વિસ્તરીત સૂચિકરણ” આવેલું છે જે LC પ્રોસીજર અને નિયમોને અનુસરે છે. જેમાં નવા નામનું ઉમેરણ રાષ્ટ્રીય નામમાં વિષય માટે સંગઠન અને વિષય અધિકારી ફાઈલ ક્રિયા વાયા LSP, માહિતીનું વિસ્તરણ LCS ફાઈલ. NCCP નાં મુખ્ય હેતુઓ આ મુજબનાં છે.

- સૂચિકરણની નકલોમાં વધારો

- સૂચિ કવરેજનું વિસ્તરણ

- નકલી પ્રયત્નોનો ઘટાડો

- રાષ્ટ્રની સ્તરની ગુણવત્તાવાળા સૂચિનું સર્જન

રાષ્ટ્રીય સંગઠિત સૂચિકરણ યોજનામાં 9 સ્પર્ધકો છે જેમાં મહાવિદ્યાલય ગ્રંથાલયનો સમાવેશ થાય છે. જેમાં હાર્વર્ડ, ઈન્ડિયા, યેલ, શિકાગો, કેલિફોર્નિયા, બર્કલે, ઉરગાના-શેમ્પેઈનની ઈલીનોઈસ, મિશિગન, ઓરટીનની ટેક્સાસ અને કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયનો સમાવેશ થાય છે. NCCP નું શાસન LC કેન્દ્રિત કરે છે. કારણ કે તે ડાટેબેઝમાં આગળ છે. NCCP નાં ઘણા બધા ફાયદાઓ છે. જેમાં વિષય સૂચિકરણ અને સરળ સૂચિકરણ નો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત NCCP સૂચિકરણ વિના તેના પોતાના સંપાદન દ્વારા મોટા પ્રમાણમાં ફાયદાઓ મેળવી શકીએ છીએ.

NCCP ની સફળતમ પૂર્ણતાની સાથે એ નક્કી કરવામાં આવ્યું કે નવી યોજના CLCP નાં અનુસરણ વગર ન કરવી અને એવો નમૂનો કે જે ભાવનો ખ્યાલ રાખે અને સિદ્ધાંતો તાલીમ પૂરી પાડે અને LC પ્રક્રિયા અને રાષ્ટ્રનાં સૂચિકરણની સંખ્યામાં વધારો કરવો. કયા નમૂના બંધારણને ઢાંકશે અને મર્યાદા અટકાવશે. તે કે પ્રદ્યોગિકી રચના એવી હોવી જોઈએ કે જે માહિતી વિસ્તરણ કરે અને બીજા દ્વારા સર્જાયેલ માહિતીનું વિસ્તરણ અને ફેલાવો કરે. રાષ્ટ્રીય સંગઠિત સૂચિકરણ યોજના (NCCP) 12 વર્ષથી ચાલે છે.

13.10.2 સામૂહિક સૂચિકરણ માટેનો કાર્યક્રમ (PCC) (Program for Co-Operative Cataloguing) (<http://www.loc.gov/catdir/pcc/>)

સંગઠિત સૂચિકરણ કાર્યક્રમ કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય દ્વારા ચલાવાય છે. જે આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનનાં પ્રયત્નો કરે છે. જેમાં 100 કરતાં વધારે ગ્રંથાલયોને સામેલ કરવાના છે. તેનાથી સામૂહિક રીતે સૂચિકરણ માહિતીનું સર્જન કરશે. તેના હેતુઓ આ મુજબ છે.

- ◆ ઉપયોગી અસરકારક ખર્ચવાળી સૂચિઓ પૂરી પાડી ગ્રંથાલય સંગ્રહને વધારવો કે જે વિશ્વના ગ્રંથાલયોના ધોરણોને સ્વીકારવા જોઈએ.
- ◆ વધારે વસ્તુનાં પત્રકા, ઉત્પાદિત પત્રકો દ્વારા સામૂહિક ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓને વધારવી કે જે વૈશ્વિક સ્તરે વિકસેલી હોય અને બીજા દ્વારા ઉપયોગમાં આવતી હોય અને સૂચિ ઓછા ખર્ચે ઉપલબ્ધ કરાવતી હોય.
- ◆ માહિતી માટે સ્વીકારાયેલાં સિદ્ધાંતોની વિકાસ અને જાળવણી
- ◆ સમય આધારિત સેવાઓ આપવી અને વ્યાપ ગ્રંથસૂચિમાં અસરકારક રાખવા, કેટલોગર કે જેઓ પત્રકોનો ઉપયોગ સિદ્ધાંતોને સ્વીકાર કરતા હોય તેવા જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારવો.

CONSER (સંગઠન ઓનલાઈન શ્રેણી કાર્યક્રમો) : CONSER 1973માં એક યોજના તરીકે શરૂઆત થઈ કે જે મેન્યુઅલ શ્રેણી સૂચિકરણને યાંત્રિક દસ્તાવેજોમાં રૂપાંતરિત કરતું હતું. તેનો હેતુ શ્રેણીઓ માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તામાં ઐતિહાસિક માહિતીનું સર્જન અને જાળવણી છે. આ ઉપરાંત સાથે નામ CONSER (શ્રેણી પરિવર્તન) માંથી CONSER (સંગઠિત ઓનલાઈન શ્રેણી) 1986માં થયું. 1997ના ઓક્ટોબરમાં CONSER એ સંગઠિત સૂચિકરણ માટેનાં કાર્યક્રમોનું ઐતિહાસિક સાધન બની ગયું. CONSER માહિતી આધારો OCLC ઓનલાઈન સામૂહિક સૂચિ સાથે રહે છે. CONSER સભ્યો ઈનપુટ, પ્રમાણભૂત અને શ્રેણી સૂચિ માહિતીઓને OCLC પર આગળ વધારવા અથવા FTP દ્વારા મૂળ માહિતીઓનું વિસ્તરણ કરવાની સેવા આપે છે. પ્રમાણભૂતતાની ક્રિયામાં ગ્રંથસૂચિ ઘટકો યોગ્યતાનો સમાવેશ થાય છે અને વિસ્તરણ સેવા અને ગ્રંથસૂચિ પેદાશ દ્વારા માહિતીની પ્રાપ્યતા થાય છે.

13.10.3 જોડાયેલ તંત્ર યોજના (LSP) (Linked Systems Project)

1995માં કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય મહત્વની ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતામાં યુએસના જોડાણના હેતુથી ગ્રંથાલય સમિતિએ જોડાણ તંત્ર યોજનાનો પાયો નાખ્યો. રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય સમીતી અને માહિતી વિજ્ઞાનને આ યોજનાની શોધ રાષ્ટ્રીય સ્તરે ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચારનું આયોજન, વિકાસ અને અમલીકરણ થાય તે માટે કરવું છે. ઘણી બધી સ્વતંત્રતા ગ્રંથાલય સંચાલનનો એક બીજા સાથે અને કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય સાથે કે જે યુએસ માં વિશાળ ગ્રંથસૂચિ તિજોરી છે, તેની સાથે પ્રત્યાયનની જરૂરિયાત ઉભી થઈ છે. 1980 દરમિયાન ગ્રંથાલય સમીતિ સંશોધન ગ્રંથાલય માહિતી સંચાર અને વેસ્ટર્ન ગ્રંથાલય સંચાર. જોડાણ તંત્ર યોજના માટે સંમત થયા અને સંદેશા વિસ્તરણ સેવાના વિકાસ અને અમલીકરણ પર ધ્યાન કેન્દ્રીત કર્યું. OCLC 1984માં OCLC જોડાણ તંત્ર યોજના સાથે જોડાયું. જ્યારે આમાની દરેક સંસ્થા પાસે રેકોર્ડ ક્રિએશન, ફાઈલ બિલ્ડીંગ અને સંશોધન સેવા એકબીજાની અલગ એવી ગ્રંથસૂચિ તંત્ર સ્થાપિત હતું. આ ઉપરાંત દરેક તંત્ર માર્ક રેકોર્ડ દ્વારા શોધાયેલા માહિતી જથ્થા ઉપર આધારિત હતું. LSP જોડાણ જુલાઈ 1987માં કાર્ય થયું.

LSP એ આંતરરાષ્ટ્રીય OSI ધોરણો સાથે સુસંવાદિતા રાખી કામ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. OSI ની જેમ ISP નું ઉત્તમ સંચાર આંતરિક જોડાણ સાત પડનું રૂપ રેખા આધારિત બંધારણ છે. પાંચ ચોક્કસ રૂપ રેખાઓ અસ્તિત્વમાં છે. જેમાં માહિતી પૃથ્થકરણ, માહિતી બદલી, સંદેશા બદલી અને સંગઠિત નિયમોનો સમાવેશ થાય છે. આમ છતાં માત્ર બે ઉપયોગમાં છે.

LSP સ્પર્ધકોએ SNI માહિતી રૂપ રેખાઓ રાષ્ટ્રીય માહિતી સિદ્ધાંત સંસ્થાને 1985માં જમા કરાવ્યા છે કે જેથી તે અમેરિકન રાષ્ટ્રીય ધોરણો અપનાવી શકે. NISO સમીતિએ આગળ દસ્તાવેજ વિકાસ કર્યો કે જે 1988માં ANSI/NISO Z 39.50 તરીકે માન્ય થયો. Z 39.50 એ OXI છબી અને સમાન ધોરણોથી આંતરરાષ્ટ્રીય કામથી ગ્રંથાલય અમલીકરણ વિકસિત થયો.

SNI રૂપરેખાનું પ્રથમ અમલીકરણ LSP માં માહિતી અદલા-બદલીમાં ઉપયોગમાં લેવાયો કે જે સંપૂર્ણ રીતે LC ના NACO માં કાર્યરત છે. LSP સ્પર્ધકો આને પ્રાથમિક બનાવે છે. કારણ કે NACO વાયેબલ મોડલ પૂરું પાડતું હતું અને તેથી આધારિત માહિતીઓનું સર્જન ખર્ચાળ બન્યું. હવે બિબાકો દ્વારા માહિતી સ્થળાંતર રૂપ રેખાના વિકાસ માટે આગળ જોઈશું.

13.10.4 ARL ભૂતકાળનો વાર્તાલાપ યોજના (ARL Retrospective Conversion Project)

1985ના વર્ષમાં ગ્રંથાલય સંશોધનની યુએસ સમીતિએ ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓ ભૂતકાળની વાતચીત માટે આ યોજનાની શોધ કરી કે જેનાથી સંશોધન ગ્રંથાલયો સંગઠિત કાર્યક્રમોમાં ભાગ લઈ શકે. જેથી સંશોધન સંગ્રહોને વિષય આધારિત અભિગમના ઉપયોગથી સંગઠિત મોડમાં ફેરવી શકે. 1985 દરમિયાન ARL આયોજન અભ્યાસ અને તરત જ બે વર્ષમાં મુખ્ય યોજનાનો પાયો નાખ્યો કે જેનાથી કાર્યક્રમનાં સંગઠિત તંત્રી છ થી સાત લાખ અહેવાલ માટેની ગ્રંથસૂચિ બાબતોને ભૂતકાળની વાતચીતમાં અમલીકરણ કરવું. આ કાર્યક્રમમાં ચાવીરૂપ ઘટકો નીચે મુજબ છે.

- (1) માહિતી વિસ્તરણ : સંમતિ પત્રકો વિસ્તરણ યોજના LC, OCLC, RLIN અને અન્ય નફોન કરનારી સંસ્થામાં વિસ્તરણ પામ્યા.
- (2) સૂચિકરણ સિદ્ધાંતો : માર્ગદર્શિકાઓ ઓથોરિટી કામને સંબંધોને છે અને માહિતીની સંપૂર્ણતાને દત્તક લે છે.
- (3) શાસન અને વ્યવસ્થાપન : ARL યોજનામાં પોલીસી દ્વારા પુરા પાડવામાં આવેલ બંધારણથી શાસન કરે છે.
- (4) વિષય યોજના માટે સંકલ્પ કરવો : LC વર્ગીકરણ અને વિષયને આધારે યોજના સામુહિક શક્તિથી સંસ્થા સાથે વિકસિત થાય છે.
- (5) શોધાયેલી વ્યુહરચના : ભૂતકાળની વાતચીત માટે બાહ્ય શોધ ઉપલબ્ધતા વધારો એ યોજનાનું ચાવીરૂપ ઘટક છે. ઘણા ગ્રંથાલયો માટે વર્તમાન પત્રક સિવાય ભૂતકાળની વાતચીત બજેટમાં નથી હોતી. સંગઠન માટે વધારાનો ખર્ચ ઉમેરવાનો અને ભૂતકાળની વાતચીતની પ્રવૃત્તિઓ માટે સ્તરનો વધારો ધોરણો ઊંચા લાવવા અને વધારાની શોધ એ સ્પર્ધક ગ્રંથાલય માટે જરૂરી હતું.

ARL રેકોન યોજના 1987થી કાર્યરત છે. આ ઉપરાંત ARL એ નક્કી કર્યું છે કે બે વર્ષની મુખ્ય યોજના માટે સંગઠિત યોજનાને કર્મચારી સહકાર ન આપવો. આમ છતાં, આ તબક્કા દરમિયાન ઘણી સફળ સંગઠિત વાતચીત યોજના પૂર્ણ થયેલ છે. જેમાં લાંબી ચાલેલી શ્રેણી યોજના છે જેમાં લેટીન અમેરિકા શીર્ષકનો સમાવેશ થયો છે તે નિષ્ફળ રહ્યો છે. આ કાર્યક્રમ સફળતામાં મૂલ્યાંકિત થયો હતો. આમ છતાં તે અસરકારક શોધને આકર્ષી ના શક્યો. યોજનાનો વિકાસ ધીમો હતો. સ્ત્રોત વિતરણ અસરકારક સંગઠન માટે ખૂબ ધીમું હતું.

13.11 સારાંશ (SUMMARY)

ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા સંચાર ગ્રંથાલય સંચાર સાથે અસ્તિત્વમાં આવી કે જેને સૂચિને યાંત્રિક વાચન સ્વરૂપમાં ફેરવ્યા. યાંત્રિક સ્વરૂપમાં ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓની ઉપલબ્ધતામાં વધારો થતા એક નવા વિચારનો જન્મ થયો. જેમાં આ માહિતી માટે સામુહિક સૂચિનું સર્જન કરવું કે જે ધોરણો, ગ્રંથસૂચિ વર્ણનો, તેની અદલા-બદલી અને નિયંત્રિત શબ્દભંડોળને જન્મ આપશે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા એ ઓનલાઈન સેવા છે કે જેથી સભ્ય ગ્રંથાલયોને યાંત્રિક ક્રિયાથી માહિતી મેળવવાની સુવિધા મળે છે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર એ એક સંસ્થા છે. જે ડેટા બેઈઝ અને માહિતી તંત્ર કાં તો સીધું સભ્ય ગ્રંથાલયને અથવા ક્ષેત્રીય સેવા કેન્દ્ર સંચાર દ્વારા પ્રક્રિયા અને સહકાર પૂરો પાડે છે. આ સંસ્થા ગ્રંથાલયો માટે ઐતિહાસિક માહિતિઓ માટે નકલો સ્વીકારે, યોગ્ય સેવા અને યાંત્રિક સહકાર પૂરો પાડે છે. વિશાળ ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા જેવી કે OCLC સભ્ય ગ્રંથાલયો દ્વારા સર્જન થયેલ માહિતીઓ

માટે ડેટા બેઈઝ પૂરા પાડે છે. આ માહિતીઓ સૂચિની કોપી, આંતર ગ્રંથાલય ધોરણ અને બીજા કાર્યાલય માટે ઉપયોગી છે. કોંગ્રેસ ગ્રંથાલય 1901માં પ્રથમ સંસ્થા હતી જેણે ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સેવાનું કામ શરૂ કર્યું. તેણે કેન્દ્રીય સૂચિ સેવા શરૂ કરી કે જે કોંગ્રેસ ગ્રંથાલયે સ્વીકારેલી માહિતીઓની યાંત્રિક પેદાશ અને વિસ્તરણ માટે જવાબદાર છે. 1950માં બ્રિટીશ રાષ્ટ્રીય સૂચિકરણ સ્થાપિત થયું. બ્રિટીશ ગ્રંથાલયે પણ મર્યાદિત માત્રામાં છાપેલા પત્રકો પૂરાં પાડવાની સેવા શરૂ કરી. OCLC 1970માં અસ્તિત્વમાં આવી. 1980 સુધી પ્રાથમિક ધોરણે સંગઠિત પત્રકો અને શ્રેણી યાદી ઉછીનું લેવું અથવા સંગ્રહ વિસ્તરણ સુવિધા મેળવતા ગ્રંથાલય સંગઠનનું સામાન્ય સ્વરૂપમાં સામુહિક સૂચિકરણની વહેંચણી સંગ્રહ સુવિધા, સંગ્રહ વિકાસ અને સ્થાનિક રાજકીય. રાષ્ટ્રીય સ્તરે માનવસ્રોતોની વહેંચણી. સામુહિક સૂચિ માહિતીની વહેંચણી એ બીજા સ્વરૂપમાં સંગઠન આધારિત આંતર ગ્રંથાલય ધીરાણ છે કે જ્યાં સંગઠિત ગ્રંથાલયો ઉછીનું લેવા કે આપવા અને અન્ય ગ્રંથાલયના સાહિત્યનો ઉપયોગ કરવા પ્રવેશે છે. 1980 સુધીમાં સૂચિ ડેટા બેઈઝ વહેંચણી ભૂતકાળના વાતચીતના કામના આધારે વિશાળ બન્યું. કે જે જુનાં પુસ્તકો અને વર્ષો જુનાં પત્રકો નવા સંપાદન માટે ઉપયોગ કરે છે. 1980 અને 1990 માં સ્ત્રોત વહેંચણીમાં આપણે મોટું રોકાણ જોઈ શકીએ છીએ.

ગ્રંથસૂચિ નેટવર્ક ગ્રંથાલય માહિતીમાં સમાવેશ પામી ભાવો ઘટાડ્યા, અસરકારકતા વધારી અને નિષ્ણાંતો અને વપરાશકર્તાઓનો સમય બચાવ્યો છે. સૂચિ વહેંચણી એ સિદ્ધાંત પર કામ કરે છે કે ગ્રંથાલયો દ્વારા ઘણાં પુસ્તકો પ્રાપ્ત થાય છે જે બધા ગ્રંથાલયોમાં સામાન્ય હોય છે. તેથી સ્વતંત્ર રીતે દરેક ગ્રંથાલયને પુસ્તકના સૂચિ અને કાર્ડ સૂચિ અથવા OPCA માટે વિસ્તરવાનું કોઈ કારણ નથી. ગ્રંથાલય મંડળ તેથી એકત્રિત થયેલ અને બાહ્ય સંસ્થાઓની સ્થાપના કરી કે જે કેન્દ્રીય ડેટા બેઈઝ દ્વારા સૂચિકરણ વહેંચણી સુવિધા ઉભી કરી. OCLC એ યુએસએની આવી પ્રથમ સંસ્થા છે.

ગ્રંથસૂચિ ધોરણોનું સ્વરૂપ કોમ્પ્યુટર તંત્ર વચ્ચે ગ્રંથસૂચિ માહિતી સ્થળાંતરની સુવિધા માટે જરૂરી છે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચારને તેના સભ્યોને સુવિધા આપવા ચોક્કસ સાધનોની જરૂર પડે છે. જેનાથી સભ્ય (1) તેના દ્વારા પ્રાપ્ત થતી સેવાઓનો ઉપયોગ કરે (2) સભ્ય ગ્રંથાલયો વચ્ચે સ્ત્રોત વહેંચણી વધારે (3) સભ્ય ગ્રંથાલયો વચ્ચે પ્રત્યાયન વધારે. આ સાધનો નીચે મુજબ છે.

- સંગઠિત સૂચિ
- ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર દ્વારા વિકસીત ડેટા બેઈઝ પ્રક્રિયા સુવિધા માટેના સાધનો જેવા કે ટેલનેટ, વિન્ડો ક્લાઈન્ટ, વેબ બેઈઝ એક્સેસ.
- સોફ્ટવેર સાધન જે આંતર ગ્રંથાલય ધોરણ અને દસ્તાવેજ ડીલીવરી પ્રક્રિયાને સ્વયં સંચાલિત કરે.
- સભ્યો વચ્ચે પ્રત્યાયન માટેના સાધનો
- Z 39.50 માહિતી સાધન તરીકે

13.12 'તમારી પ્રગતિ ચકાસો'ના જવાબ (ANSWERS TO SELF CHECK EXERCISE)

- (1) ગ્રંથાલયો અને માહિતી સંચારોમાં ગ્રંથાલયો અને માહિતી કેન્દ્રોનો સમાવેશ થાય છે કે જેવો આંતરિક જોડાણ સ્વરૂપનું તંત્ર ધરાવતા હોય છે. જેનો હેતુ તેના ગ્રાહકને જરૂરી માહિતી પૂરી પાડવાનો છે. ગ્રંથાલયના સભ્યો સંચારમાં ઔપચારિક શરતો અને સંગઠિત શરતોથી તેના સ્ત્રોત સંગ્રહ કરવા અને વપરાશ કરવાને સારી સેવા પૂરી પાડવા સંગઠિત થાય કે બીજી રીતે ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા એ એક સંસ્થા કે જે ડેટાબેઈઝ અને માહિતી સેવાને સભ્ય ગ્રંથાલયોને કાં તો સીધી રીતે અથવા ક્ષેત્રીય સેવાકેન્દ્રના સંચાર દ્વારા સેવા અને સહકાર પૂરો પાડવો. ગ્રંથાલય સંચારને વિશાળ તકો છે કે જેમાં બધા પ્રકારનાં સ્ત્રોતોની વહેંચણી અને સંગઠન અને બધા પ્રકારના સ્ત્રોતો જેમાં માનવીય, છાપ, યાંત્રિક, શારિરિક અને બંધારણીય સ્ત્રોતોનો સમાવેશ થાય છે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર તેના દસ્તાવેજની પ્રક્રિયા અને સૂચિની ક્રિયામાં પણ ફરમાવી શકે છે. ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા એ ગ્રંથાલય અને

- માહિતી સંચારનું એક કાર્ય છે.
- (2) ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચારની ઉત્ક્રાંતિ અને ઇતિહાસનાં મુખ્ય ચિહ્નો આ મુજબ છે : (1) ગ્રંથાલય સમિતિ દ્વારા 1901માં કેન્દ્રીય સૂચિ સેવાની શરૂઆત કે જે ગ્રંથાલય સમિતિમાં સ્વીકારાયેલ દસ્તાવેજોની સૂચિની યાંત્રિક પ્રક્રિયા કરી તેના વિસ્તરણ અને ઉત્પાદન માટે જવાબદાર છે. (2) પ્રથમ અમેરીકન સૂચિ કોડનું 1908માં પ્રકાશન (3) બ્રિટીશ રાષ્ટ્રીય ગ્રંથસૂચિ બ્રિટીશ ગ્રંથાલયમાંથી પત્રક છાપણી સેવા સાથેનું પ્રકાશન (4) OCLC નું 1970માં સ્થાપન.
- (3) ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર એ સૂચિ માહિતીને માહિતીના પેકેટની જેમ ઉપયોગ કરે છે કે જે વિભાજિત ઉપયોગ માટે ઉત્પાદિત અને ઉપયોગ કરાય છે. ગ્રંથસૂચિ સંચાર દ્વારા સૂચિ વહેંચણી એ વધુ અને વધુ માહિતીના સર્જનની સુવિધા પૂરી પાડે છે. સામુહિક સૂચિનું સર્જન સભ્યગ્રંથાલયો અને અન્ય સ્પર્ધક ગ્રંથાલયો માટે ઉપયોગમાં આવે છે. સૂચિનાં વિસ્તરણ ને પરિણામે માહિતીની સંખ્યામાં વધારો થાય છે, વર્તમાન પુસ્તકની ઉપલબ્ધતાની સુવિધા અને અસરકારકતામાં વધારો થાય છે.
- (4) વિભાજિત સૂચિ તંત્ર સભ્યગ્રંથાલયો વચ્ચે સૂચિ પેદાશની વહેંચણી માટે જવાબદાર હોય છે. મુખ્ય ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર જેવા કે OLCL અને RLG સૂચિ વિસ્તરણ કરે છે. સંગઠિત તંત્રોમાં સ્વતંત્ર ગ્રંથાલયો સામેલ થાય છે કે જેઓ જ્ઞોત અને સેવા વહેંચણી સંગઠન માટે સંમત થાય છે. દરેક ગ્રંથાલયો સંગઠિત પ્રક્રિયા તંત્રને કાર્યરત કરી યાંત્રિક સેવાઓમાં પોતાના સામાન્ય ધોરણો અને રૂપરેખાઓનો ઉપયોગ કરે છે. સંગઠન ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સેવાની વિભાજિત પ્રક્રિયા દ્વારા સામુહિક સૂચિનું સર્જન કરે છે. ડીસ્કાઉન્ટ બલ્ક ખરીદે છે. ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓની પ્રક્રિયા અને સ્થળાંતર કરે છે.
- (5) ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર માટેના જરૂરી સાધનો નીચે મુજબ છે :
- સામુહિક પત્રક :** સામુહિક સૂચિમાં અસંખ્ય ગ્રંથાલયોનું તેના સ્થાનને દર્શાવતું પુસ્તક અને બિનપુસ્તક સાહિત્યની ગ્રંથસૂચિ માહિતીનો સમાવેશ થાય છે.
- પ્રક્રિયા સાધનો :** ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર દ્વારા ડેટાબેઈઝના ઉપયોગ અને આદાન-પ્રદાન માટે સભ્ય ગ્રંથાલયો પાસે જરૂરી પ્રક્રિયા સાધનોની સુવિધા હોવી જરૂરી છે. આ પ્રક્રિયા સાધનોમાં નીચેના સાધનોનો સમાવેશ થાય છે.
- (1) આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણ અને દસ્તાવેજ પહોંચાડવાના સાધનો
- (2) સભ્યો વચ્ચે પ્રત્યાયન માટેના સાધનો
- (3) ગ્રંથસૂચિ માહિતીઓનું ઓનલાઈન સર્જન અને પત્રકોની નકલ માટે ઈન્ટરફેસ.
- ગ્રંથસૂચિ ઉપયોગિતા સંચાર સહકાર માટે ઈન્ટરફેસ પુરા પાડવા જરૂરી છે. જેનાથી (એ) વપરાશકર્તા દ્વારા નિશ્ચિત માહિતીઓની શોધ કરી શકાય છે. (બી) સામુહિક ડેટાબેઈઝમાં અસ્તિત્વ ન ધરાવતા પુસ્તક અને બીનપુસ્તકો માટે માહિતીનું સર્જન કરી શકાય છે. (સી) સભ્ય ગ્રંથાલયો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા સ્થાનિક ગ્રંથાલય સોફ્ટવેર વડે સામુહિક ડેટાબેઈઝની માહિતી મેળવી શકાય છે.

13.13 ચાવીરૂપ શબ્દો (KEY WORDS)

સૂચિ નકલ : સૂચિની નકલમાં અન્ય ગ્રંથાલય દ્વારા સર્જન પામેલ સૂચિકરણ માહિતીની છાપણીનો સમાવેશ થાય છે કે જે જરૂરિયાત મુજબના નવીનીકરણ સાથે તેના સ્થાનિક ઉપયોગને અપનાવાય છે.

આંતર ગ્રંથાલય ધિરાણ : ગ્રંથાલયો વચ્ચે પુસ્તક અને અન્ય વસ્તુઓ ઉછીની આપવી.

- લીસ્ટ સર્વ** : સંદેશાયાદી કાર્યક્રમ કે જે સમાન યાદી માટે ગ્રાહક બનેલા લોકો સાથે પ્રત્યાયન કરે કે ઈ-મેઈલ તેના ઉપયોગ દ્વારા કોઈ વ્યક્તિ તેના રસના વિષયની માહિતી પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યારે વપરાશ કરતા સર્વરમાં પહોંચે છે. ઈ-મેલ દ્વારા બીજા સ્પર્ધકો તે સંદેશાને મેળવી શકે છે.
- MARC** : MARC સ્વરૂપ ગ્રંથસૂચિ અને સંબંધીત માહિતીઓને યાંત્રિક સ્વરૂપમાં પ્રસ્તુત અને પ્રત્યાયન માટે ઉત્તમ સ્વરૂપ છે. MARC 21 એ USMARC અને CANMARC ના સુસંવાદિતપણાથી વિકસેલું છે જે સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણો ધરાવે છે. MARC 21 એ અમેરીકન રાષ્ટ્રીય ધોરણો માહિતીની આંતરિક ફેરબદલી સ્વરૂપ.
- OPAC** : સ્વયંસંચાલિત સૂચિ તંત્ર કે સૂચિ યાંત્રિક સ્વરૂપમાં સંગ્રહિત થાય છે અને સામાન્ય રીતે સંચાલિત ટર્મિનલ દ્વારા ઓનલાઈન પ્રક્રિયા કરે છે. OPAC સામાન્ય રીતે વિવિધ સુવિધાઓ પુરી પાડે છે. જેવી કે, ધિરાણ માહિતી, ઓનલાઈન આરક્ષણ અને ગ્રંથાલય સમાચાર.
- રીટ્રોસ્યોક્રિટવ** : અસ્તિત્વ ધરાવતા પત્રકોની આંશિક અથવા સંપૂર્ણ પરિવર્તન.
- પરિવર્તન** : વર્તમાનમાં સર્જન થયેલ માહિતીને યાંત્રિક સ્વરૂપમાં પરિવર્તન.
- UNIMARC** : આંતરરાષ્ટ્રીય MARC નું સ્વરૂપ છે કે જે ZOMARC સ્વરૂપ કરતા વધારે માહિતીઓને સ્વીકારી શકે છે. આવી રીતે માહિતી પરિવર્તનની સુવિધા પૂરી પાડે છે.
- Z 39.50** : NISO માહિતીના ઉપયોગ માટે ગમે તે ગ્રંથાલયને સંપૂર્ણ સ્વયં સંચાલિત ગ્રંથાલય સેવા કે જે અંતરિયાળ ગ્રંથાલય સંગ્રહમાં પ્રક્રિયા કરે છે તેને Z 39.50 વાપરવાનો અધિકાર છે. Z 39.50 ક્લાઈન્ટ અને સર્વર વચ્ચે ચોક્કસ રૂપરેખાના પ્રતિભાવો આપે છે.

13.14 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (REFERENCES AND FURTHER READING)

Association of Research Libraries (ARL). (1989). *ARL reaffirms statement on unlimited use and exchange of bibliographic record*. Washington, D.C.: Association of Research Libraries.

Bryant, P. (1994). *Quality of a national bibliographic service: in steps of John Whytefeld - an 'admirable cataloguer'*. Paper presented in the 60th IFLA General Conference.

Chapman, A. *The BNB MARC currency survey*, (<http://www.ariadne.ac.uk/issue6/performance/intro.html>)

Elkington, N:E. and Massie, D. (2000). The changing nature of international resource sharing: risks and benefits of collaboration. *Library Consortium Management*, 27(4), 95-103.

Garofalo, Denise A. (2000). *Bibliographic utilities networks*. October 30 (ISP 603) (PowerPoint Presentation).

Haris, G (1989). Historic cataloguing costs, issues and trends. *The Library Quarterly*, 59(1), 1-21.

ISBD(G). (1992). *General international standard for bibliographic description*. Prepared by the ISBD Review Committee Working Group set up by the IFLA Committee on Cataloguing. Miinchen, London, New York, Paris : K G Saur.

Jebaraj, ED. and Devadoss, F.R. (2004). *Library and information networks in India*.

Library Philosophy and Practice, 6(2), 1-8.

Mandel, Carol A. (1992). Cooperative cataloguing: models, issues and prospects. *Advances in Librarianship*, 16, 33-91.

Miyazawa, Akira. (2002). *Network of East Asian library networks: feasibility*. Paper presented at the *Workshop on Authority Control among Chinese, Korean and Japanese Languages*. Karuizawa, Tokyo, Kyoto.

Nfila, Reason Baathuli and Darko-Ampem, Kwasi. (2002). Developments in academic library consortia from the 1960s through 2000: a review of the literature. *Library Management*, 23(4/5).

Nicklen, John E. (2003). *Serials cataloguing and harmonization*. Paper presented at the *UKSG Conference*, Heriot-Watt University, Edinburgh.

Niu, Jinfang. (2002). Building a national or international China bibliographic utility. *OCLC Systems and Services*, 18(4), 178-185.

Schmidt, Ronald M. (2003). *Library services in a changing environment: visit to HBZ Cologne*. Presentation made to the Delegation of Librarians from India to the Germany, Cologne.

378

Subba Rao, Siriginidi. (1999). Networking scenario in India. *New Library World*, 100(1149), 160-164.

UNIMARC in theory and practice (1989). In: *Proceedings of the Workshop Held in Sydney, Australia, 1988*, London, IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme. Paris: K G Saur.

UNIMARC Authorities. (1991). Miinchen, London: K G Saur.

Weech, T.L. (2002). Back to the future - when resource sharing seemed to work: the rise and fall of a successful consortial resource sharing network. *Interlending and Document Supply*, 30(2), 80-86.